

Voor hem, en voor hen die hem volgen in zijn kloek bestel:

Onwetend, en onbekend met Daventriaense vertellingen, sagen en geschiedenissen. Alwetend, en bekend met het pleinse verleden en de Kerkhoofse waarheid. Na het omslaan van het honderdste vel.

Voorwoord

Lectori Salutem,

Met ongeloof heb ik kennis genomen van de hierna door de scribentes als waarheidsgetrouw geventileerde geschiedschrijvingen van het Grote Kerkhof. Een smaeck vervult mijnen mond die met geen ganzenveer valt te beschrijven. Iedere regula, sine exceptione, is gelijk een insidiae die de stato nascendi nooit had mogen bereiken.

Een mixtura van nullus. Ronduit nocief voor het vulgus. Een blasphemia die alleen door expulsio bestreden kan worden.

Lees niet verder, deze macula is slechts goed genoeg om uwen vuur te voeden.

Laat uwen hoofd rein en werp, maar bedenk: Hoc Latus Supra!

Getekend te Deventer juli 2007

Alexander Hegius

† 7 december 1498

LEGENDÆ

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEVENTER

Deheeraclitus, G.E.

De Valsche Geschiedenis van het Grote Kerkhof. Samengesteld door
Jurriën Roossien, Nico Joosting Bunk, Sandra Bos en Robert van Dieren.

ISBN 978-90-810818-3-2

© ArtNik, De Zwarte Hond en het dierenbos / Deventer 2007

Zonder enige uitzondering, door de wet gesteld mag, in alle gevallen de inhoud van deze uitgave zonder toestemming van de rechthebbenden op het auteursrecht, cq. de uitgeefster van deze uitgave, de rechthebbende(n) gemachtigd namens hen op treden, alles (maar dan ook echt alles) worden veelevoudigd, gedupliceerd en openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, digitale media en vooral internet. Dit geldt in het bijzonder voor de complete vertellingen uit deze uitgave. De uitgever steunt het credo; hoort zegt het voort; vertel het ieder die je tegenkomt; laat je stem horen! Laat u niet afschrikken door de wettelijke bepaling zoals bedoeld in art. 17 lid 2, auteursrecht 1912 of het Koninklijke Besluit van 20 juni 1974 (stb. 351) ex. artikel 16b. Veel succes met de verspreiding van deze legendæ.

Inhoud

Valsche Geschiedenis van het Grote Kerkhof

Lebuinus tussen tijd en eeuwigheid

Het verlangen

Karel de vergroter

God vermeert

Wat in het vat zit ...

Lebuïnus en de Saksen

Dirck krijgt de geest

De beul van Deventer

Arme Erasmus

Waar is de antiquaar Gerard Bruyns?

Peter Dullaert

Jan van Kessel

Gerart Bot

Debeij

Ficus

Frank Prinsen

Fred Hierck

Jurriën Roossien

Henk J. van Baalen

Almar Otten

Lebuinus tussen tijd en eeuwigheid

Peter Dullaert

De stervelingen op de aarde denken in termen van vroeger en nu en maken onderscheid tussen ware en valse geschiedenissen. Maar de heilige Lebuinus, stadspatroon van Deventer, woont al een eeuwigheid in hemelse

sferen en is dat stadium allang ontgroeid. Luister maar:

Sint Lebuinus strekt zich nog eens lui uit op zijn ligstoel, nou ja stoel; je kunt het je beter voorstellen als een lichtstraal gebogen in een nogal futuristische vormgeving. Zit heerlijk trouwens. Zacht. Soepel. Gaat met elke beweging mee. Maakt het mogelijk je geheel te ontspannen.

En Lebuinus zelf? Die wordt daarboven Liafwin genoemd, 'lieve vriend', naar zijn originele Keltische naam. Het gaat hem uitstekend, hij is uit de tijd geraakt, uit de tijd gevallen. Hij is een eeuwig wezen geworden. Dat lucht op. Hoef je niet meer in termen van vroeger en nu te denken. En je vervelen is er helemaal niet meer bij. Eeuwigheid is namelijk geen lijn van A naar B, de eeuwigheid gaat niet heel langzaam voorbij of is zelfs vervelend zoals veel stervelingen wel denken. De eeuwigheid is een punt. Is alleen nu. Is punt, maar niet uit.

Vanuit dat punt kijkt Liafwin af en toe in de illusie die wij tijd noemen. Hij zoemt dan even met de snelheid van het licht naar de dimensies van tijd en plaats en wordt weer heel even onderdeel van onze geschiedenis. Even kijken in Deventer bijvoorbeeld, naar de toneelstukjes die ze op 4 augustus 2007 opvoeren. Verhalen voorlezen over de valse geschiedenis van Deventer. Zit daar die Dullaert niet voor te lezen? Heeft die man niks beters te doen? Liafwin zit nu vlak bij de voorlezer in de buurt. Maar gelukkig kijkt praktisch iedereen dwars door hem heen. En met hetzelfde gemak is hij in een tiende van een seconde later bij zijn schrijn in de Broederkerk. 'Even kijken of m'n ellepijp en bovenbeenbot er nog goed bijliggen', zegt hij bij zichzelf.

En nu nog even naar de vroege Middeleeuwen? Het zou zomaar kunnen. Maar ach, weet je wat ik ook kan doen? Mijn ware geschiedenis nog eens vertellen. Maar dan van achter naar voren, da's net zo leip als van voren naar achteren, zoals die stervelingen altijd doen. Alles gebeurt toch tegelijk, dus of je nu voor of achteraan begint, wat maakt het uit?

Okay dan. We schrijven om te beginnen 2003. Mijn beenderen worden in de vergulde schrijn, die nu nog in de Broederkerk staat, door de stad rondgedragen. Muziek gaat voorop en de meeste mensen liggen nog in bed op zondagochtend. Het wiegt wel lekker met die muziek en op de schouders van de dragers. Ik moet wel zorgen dat verder naar voren in de tijd mijn beenderen niet kwijt raken, anders lopen ze nu zonder mijn relieken of met de verkeerde botten. Dat kunnen we die Deventenaren niet aandoen. Even nog de bewieroking meemaken en dan ga ik weer even uitrusten in mijn ligstoel in de eeuwigheid, want dat tijdsbewustzijn, dat is best vermoeiend.

Na een eeuwigheid in de lichtgevende lichtstoel zoemt Liafwin weer naar dezelfde stad Deventer maar dan in een andere tijd. Nog een stukje geschiedenis meemaken. De Penninckshoek, zeventiende eeuw. 'M'n relieken zijn er gelukkig nog steeds', mompelt Liafwin. 'In een schuilkerk nog wel. Als ik nu maar niet verwisseld raak met een paar andere botten.' En dan even nog een eeuw verder terug in de tijd.

Wat is het hier, rond het hoge koor van de Grote Kerk, toch een herrie. Geen wonder: de stukken vliegen eraf. Beelden van mij en alle heiligen gaan aan gruzelementen. Dit gaan ze verderop in de tijd vast de beeldenstorm noemen. En mijn gebeente in die prachtig zilveren reliekkast, wat moet daar van terecht komen als die barbaren al dat zilver gaan omsmelten? Het lijkt me het beste dat ik mezelf doodstil houd en me vervolgens op tijd in veiligheid laat brengen.

Ik ga nog verder terug in de goeie ouwe tijd. Wauw, valt mijn oog niet op zo'n gloednieuw, net geschreven gebedenboek op perkament? Twaalf november, feestdag van de heilige Lebuinus en 25 juni de Translatio, dat wil zeggen: de overbrenging van de relikwieën van de heilige van zijn graf naar zijn gedenkplaats. 'Bij die overbrenging, daar zou ik wel eens bij willen zijn', denkt Liafwin, 'of ben ik er al bij geweest? Ik raak ook nog een keer in de war met al die tijdlijnen!'

Zoem, zoem en daar ben ik opgenomen in twaalfde-eeuwse toeters en bellen. Een indrukwekkende stoet trekt door de Deventer straten.

Ik zie een hele groep kanunniken, bazuinblazers, ridders en heel veel volk. Mijn gebeente is opgegraven en wordt nu met veel pompa naar de Grote Kerk gebracht. Wel leuk die belangstelling, maar waar gaat het eigenlijk over? Ach ja, ik snap het ook wel, die mensen hebben behoefte aan een beschermer en aan een gemeenschappelijk begin van hun samenleven en aan een bezielend verband. Daar moet ik wel even goed rekening mee gaan houden als ik in de vroege Middeleeuwen terecht kom en van dat doodse bestaan in een reliekschrijn afkom en het echte werk ga verrichten. Maar eerst even uitrusten; een geest is ook maar (geen) mens.

Liafwin zoemt uit de tijd de eeuwigheid in en zijgt vederlicht neer in zijn lichtende ligstoel. Na een eeuwigheid van uitblazen, ik bedoel: in een eeuwigheid van uitblazen, zoemt hij met de snelheid van het licht de zevende hemel in om het heilig aangezicht van de Christus te aanschouwen. Meezingend met de koren van engelen en heiligen komt de essentie van het leven van de Verlosser totaal bij Liafwin binnen. De tijd staat stil en zijn hart stroomt steeds verder vol van liefde. De tijd staat stil én de tijd dringt. De tijd dringt zich op aan de eeuwigheid en Liafwin snapt dat het tijd wordt zijn leven als heilige van vlees en bloed te gaan leiden. Dus stapt hij snel een middeleeuws doodshemd in, blaast de laatste adem niet uit, maar slikt die weer in en staat op van zijn sterfbed.

Nou, nou, is dat even wennen, om weer als mens van vlees en bloed door het leven te gaan, na zoveel eeuwigheid. En dat nog wel in omgekeerde volgorde. Dat valt niet mee, van je sterfbed afkomen en dan aan duizend dingen te moeten denken. De kerken die gebouwd moeten worden, de wonderen die dienen te worden gedaan. De strijd met al die heidense inwoners over de IJssel. En dan nog het moeilijkste: het verhaal over Jezus zo vertellen dat het niet alleen op dit moment inslaat als een bom bij die Saksen, maar dat het ook nog zoveel indruk maakt dat ze er in 2007 nog mee bezig zijn.

Dat kan alleen met hulp van de Heilige Geest. Liafwin heeft een kort maar indringend gesprek met de Willie Wortel van het christendom en weldra borrelen de prachtigste verhalen en zinsneden op in zijn hoofd. In deze *state of mind* is het evangelie verkondigen een fluitje van een cent. Als een razende Roeland stormt Liafwin terug de tijd in. Prekend, rondtrekkend, kerken bouwend en genezend; het slaat allemaal in als een bom. En ook de tegenslagen, brandende kerken, morrende heidenen en onderlinge strijd; ze zijn allemaal kinderspel als je in omgekeerde volgorde door de tijd reist en de eeuwigheid als referentiekader hebt. Fluitend schiet Liafwin er doorheen en het is niet alsof hij elke dag jonger wordt, het is ook nog zo. Nou ja, het ligt er maar aan hoe je het bekijkt. De tijd vliegt en voor Liafwin het weet, zit hij als jongeman op de boot naar Engeland met andere monniken en wordt de film nog verder teruggedraaid en gaat hij weer zijn klooster in. Zeven maal per dag de getijden bidden, werken in het scriptorium, opgeleid worden als missionaris; het vliegt voorbij en nu begint de jongeman zowaar te krimpen en wordt hij teruggetrokken naar vader en moeder, naar ouderlijk huis en kindertijd.

Liafwin is wel wat gewend, maar de laatste ronde is de vreemdste. Telkens maar kleiner worden, en minder kunnen en jonger worden, terwijl alles om hem heen groter lijkt. Maar dan is het moment al daar dat de baby-heilige teruggetrokken wordt de moederschoot in en nog weer later teruggezogen wordt richting eeuwig licht. Liafwin rust weer uit op zijn lichtende ligstoel. Wat is dat mens worden en dat leven in tijd en plaats toch vermoeiend. En al ga je nu van voor naar achter of van achter naar voren door de geschiedenis, het blijft ploeteren. Nee, dan de eeuwigheid. Die rust, die muziek, die verlichting en vooral dat heerlijke aanhoudende NU. Liafwin slaat een kruis, dankt Onze Lieve Heer en valt tevreden in slaap.

En in Deventer? Daar debatteren ze nog steeds of dit alles wel waar of niet waar is gebeurd. Daar weten ze nog steeds niet het ware over het verhaal van Liafwin, waar de stad mee begon, én daar hebben ze nog steeds nauwelijks weet van de enige echte eeuwigheid.

Het verlangen

Jan van Kessel

Het regende. Willem schonk zich nog een mok koffie in. In zijn ochtendjas liep hij naar het raam en keek naar buiten. De toren van de Lebuïnuskerk was door de mist nauwelijks zichtbaar. Hij liep weer naar zijn stoel en keek in het rond. Vandaag zou hij dit pand verlaten en niet meer terugkeren.

Het schilderij was eigendom van Ellen, zijn vrouw met wie hij in scheiding lag, en het had een klein fortuin opgebracht. Daarmee zou hij het wel een tijdje kunnen uitzingen.

Ja, hij zou weggaan, en niet meer terugkomen. Het geld dat het schilderij had opgebracht bij een veiling - vijftigduizend euro - zat in zijn koffer. Alleen het hoognodige zou hij meenemen van Grote Kerkhof 8. De rest kon hem gestolen worden. En Ellen, Ellen kon de pot op.

Peinzend nam hij een slok koffie.

Er werd gebeld. Willem liep traag naar de voordeur. Hij haalde de deur van het nachtslot en bleef half achter de deur staan. Er stonden twee vrouwen voor de deur, een mollige en een magere.

'Oh pardon', zei de magere. 'We zijn op zoek naar meneer Pardijs.'

'Die woont hier niet', bromde Willem ongewild. 'Die woonde hiernaast, op nummer 7.'

'Oh, eh ja', stamelde de vrouw. 'We wilden hem namelijk een haas aanbieden.'

'Ik wil anders die haas wel in ontvangst nemen', grapte Willem.

Met haar dunne arm maakte ze een afwerend gebaar. Het regende nu onophoudelijk hard.

'Kom toch even binnen', zei Willem. 'Jullie worden kletsnat.' De twee vrouwen aarzelden even, keken elkaar aan en stemden er in toe.

'Ga lekker zitten.' Willem verwijderde een vies t-shirt en een paar sokken van de bank. 'Let niet op de rotzooi.

Een man alleen, hè! Willen jullie koffie?'

'Graag', zeiden beiden in koor.

Willem liep naar de keuken en zette een pot koffie. In de huiskamer hoorde hij de twee vrouwen smoezen. Hij pakte de melk en suiker, twee mokken, twee lepeltjes en zette dit op het dienblad.

Niet veel later bood hij de vrouwen een mok aan en ging zitten op de stoel tegenover hen.

'Dus u woont alleen?' vroeg de magere streng.

Vast een onderwijzeres dacht Willem in een flits.

'Ja, dat klopt,' zei Willem. 'Als schrijver ben ik een hopeloos asociaal geval. Niet geschikt dus voor het huwelijk.

Vandaar ook dat het hier zo'n puinhoop is. Duidelijk te zien, of niet?'

Het bleef even stil.

'Wat schrijft u zoal?' vroeg de mollige vrouw opeens.

'Eh...' Willem aarzelde even. 'Zeg maar Willem, hoor. Ja, wat schrijf ik? Vooral verhalen, korte verhalen.'

'Korte verhalen. Zou je er een kunnen voorlezen, Willem?' vroeg de mollige. 'By the way: mijn naam is Zelda. En dit is mijn vriendin Ans.'

Het koude zweet brak Willem uit. Hij had geen boek om uit voor te lezen, hij hield niet eens van lezen. Waarom had-ie met zijn stomme kop dan ook beweerd een schrijver te zijn? Die eeuwige fantasie ook altijd. Met welke leugen redde hij zich er nu weer uit? Als verkoper had hij in zijn leven de ene na de andere leugen opgedist om spullen aan de man te brengen. Op den duur was hij er zelf in gaan geloven. En nu dit weer.

Willem keek naar buiten. De zon dreigde even door te breken, ook al hield het niet op met regenen.

'Ach ja', zei Willem opgelucht. 'Wat zouden jullie ervan vinden als ik een verhaal vertel? Ik heb zo een-twee-drie geen boek bij de hand. Die staan allemaal boven.'

Dat vonden de vrouwen prima.

'Okay', zei Willem. En hij ging van start.

'Ik wil weten hoe populair ik ben.'

Hans H. Hemels keek zijn vrouw aan en herhaalde de zin.

'Ik wil weten hoe populair ik ben.'

Zijn vrouw Alli lichtte haar hoofd op uit het tennismagazine. 'Alweer', zei ze.

'Ja, ditmaal weet ik zeker dat ik erachter kom of ze echt van me houden.'

Alli schudde haar hoofd.

Hij ontvouwde zijn plan.

Af en toe speelde een minzame glimlach met haar mondhoeken. 'Ja, Hans', zei ze. 'Op deze manier kom je er zeker achter.'

Hans H. Hemels liep naar de ijsemmer die op de gemarmerde tafel stond. Hij was in zijn nopjes. 'Nog een champie?' Hij hield de fles champagne triomfantelijk omhoog.

'Ja, lekker', zei Alli.

Hans vulde de glazen, nam alvast een teug en zette de fles weer terug in de emmer. Hij gaf Alli haar glas en toetste het scenario voor zijn uitnemende plan op haalbaarheid. 'En bij het Ave Maria gaat de kist open en wie komt er dan tevoorschijn?'

'Hans H. Hemels', zei Alli vermoeid.

'Dit wordt een groot feest, Alli, dit wordt een groot feest', jubelde Hans H.
'Wat zeg je, schat?' vroeg Alli.
'Niets. Ik zit een beetje in mezelf te praten.'
'Oh.'

Bij het ontbijt lepelde Hans H. Hemels goedgehumord zijn eitje op. 'Ik heb Len net gebeld. Hij is bereid mee te werken aan mijn overlijden', zei hij. Len T. Nota was huisarts en de beste vriend van Alli.
'Perfect', zei Alli met hoorbare overdrijving. 'Oh, ik ga vanmiddag tennissen met Len, als je er geen bezwaar tegen hebt?'
'Ja, daar had Len het al over', lachte hij. 'Ga jij maar tennissen met Len. Ik ga vandaag met de uitvaartleider van gedachten wisselen.'
'Doe wat je niet laten kunt, Hans Hemels.'

Willem monsterde de twee vrouwen even. Zelda hing aan zijn lippen.
De ander nam de trekken aan van een roofdier. Willem grinnikte in zichzelf. Was dit een goede smoes of niet? Hij ging verder.

Op het luxeuze terras van de tennisbaan van DLTC zat Len T. Nota te nippen van zijn zoete witte wijn. 'Hallo Alli, lieverd van me.' Hij kustte haar drie maal op haar wangen. 'Wat fijn dat ik je weer zie. Ik heb je gemist.'
Alli duwde hem zachtjes weg. 'Len, ik ben een beetje van slag door dat armzalige plan van Hans. Hij gooit onze goede naam te grabbel. Kun jij hem niet op andere gedachten brengen?'
'Och, ik vind het wel een leuke grap. Ik heb zijn overlijden inmiddels geconstateerd en officieel bevestigd. Vrijdag kan-ie gecremeerd worden.' Lens onderkaak begon te trillen als een pudding.
Alli wenkte een ober. 'Voor mij graag een sherry. Len, schat, wil jij nog een witte wijn?'
'Een droge sherry en een zoete witte wijn, graag', zei Alli. De ober nam de bestelling op en verdween. Alli boog zich naar Len toe. 'Misschien heb je ook wel gelijk. Als hij zich belachelijk wil maken, dan moet-ie dat ook maar zelf weten.' Zo bleven ze een aantal uren op de tennisbaan zitten, druk in gesprek. En bij elk nieuw glas dat er werd besteld, proostten ze, zachtjes fluisterend: 'Op ons.'

Hans H. Hemels zat in een schommelstoel. Tevreden keek hij voor zich uit. Hij had een fortuin vergaard. Nu wilde hij, al was het maar één keer in zijn leven, een stunt uithalen. Het plan zou zeker lukken, zo wist hij. Hij stond op en liep naar de telefoon. 'Met Hemels. Zeg, even een aanpassing van het schema. Ik wil dat de kist in het vuur verdwijnt. Oh, ik moet nu ophangen. De details hoor je nog wel.'
Hemels liep naar de keuken. Alli kwam binnen. Ze speelde nonchalant met de huissleutels. Vluchtig kustte ze hem op zijn wang. 'Hallo, schat', zei ze.
'Ik had je niet horen aankomen. Heb je lekker getennist?'
'Ja, fantastisch. Ik heb met Len gemixed tegen de Brandewijntjes. We hebben ze in de pan gehakt.'
'Van die zuipschuiten kan iedereen winnen', lachte Hans.
Alli liep naar de koelkast. Ze pakte een fles champagne tevoorschijn, liet de kurk knallen en schonk twee glazen in.
Ze ging naast hem staan. 'Alsjeblieft, lieverd, een champie.'
Hans H. Hemels keek haar aan. 'Op de nabije toekomst, op de mop van het jaar.'
'Reken maar', zei Alli. Ze verschool haar gezicht in het glas, terwijl ze dacht dat het inderdaad een opluchting zou zijn als Hans H. Hemels er niet meer was. 'Ik kan me er echt op verheugen. Ik begrijp nu pas hoe belangrijk dit plan voor je is.'
'Fijn, dank je.'
Alli dronk haar champagne op en liep de keuken uit. 'Ik ga me even douchen.'

Drie dagen lang sloot Hans H. Hemels zich op in zijn huis. In de rouw-advertentie stond: Geen bezoek aan huis. Toen brak de dag van de crematie aan. Hans H. Hemels was al uren voor de plechtigheid met een taxi naar het crematorium gebracht. 'Ik zie je na afloop wel, Alli', had Hans H. Hemels gezegd, alsof het een bezoek aan de schouwburg betrof. In crematorium Steenbrugge klopte Hans H. Hemels op het hout van de kist. 'Een mooi stukje vakwerk.' De uitvaartleider knikte.
'Alles voor elkaar? De kist is dicht. Na het Ave Maria. De champagne staat koud. Heb je genoeg oesters? Het mag mijn gasten aan niets ontbreken.' De uitvaartleider knikte. 'Alles is voor mekaar, meneer Hemels.'
Hans H. Hemels haalde een pakje geld uit zijn colbertje. 'Volgens afspraak. Veertigduizend euro. Alsjeblieft.'

Het crematorium stroomde langzamerhand vol. Er kon werkelijk niemand meer bij. Op de voorste rij zaten Alli en Len naast elkaar. Alli droeg een zwarte voile voor haar gezicht. Len zat met zijn hoofd omlaag. Ook hij leek door de tragische dood van Hans H. Hemels bevangen te zijn. Zwarte muziek zwelde aan. Alli keek vragend naar Len. Ze pakte zijn hand even vast.
Len T. Nota keek even achterom en wendde zich toen weer tot Alli. 'Die Hans van jou was een verdornd populaire kerel, zeg. De hele tent zit vol.' Hij kon een glimlach niet onderdrukken. Spreker na spreker prees Hans H. Hemels de hemel in. Toen volgde het Ave Maria. Alli kneep Len in zijn hand.
De muziek stopte. De kist kwam langzaam in beweging en verdween in een zwart gat waar vuur opflikkerde. 'Oh,

mijn god', zei Alli zachtjes. 'Oh, mijn god.' Ze pakte Lens hand steviger vast. Len keek haar verschrikt in de ogen. Alli haalde haar voile voor haar gezicht vandaan en wisselde een vragende blik uit met de uitvaartleider. Hij haalde zijn schouders op. De man liep naar de microfoon en meldde dat er nu gelegenheid was om de nabestaanden te condoleren. Drommen mensen stapten op haar af. Alli wist zich met moeite een houding te geven. Ze voelde zich verward, ze voelde zich bevrijd en bedrogen.

Na het handenschudden drukte een ober haar direct een glas champagne in de hand. De uitvaartleider beende weer naar de microfoon. 'Dames en heren, mag ik even uw aandacht. Mevrouw Hemels wil nog even iets zeggen.'

Alli kon de man inmiddels wel schieten. Ze slikte even, hervond zich en liep naar de microfoon: 'Wijlen mijn man wilde dat zijn uitvaart een feestje zou worden. Laten we er ter nagedachtenis aan hem ook een feest van maken. Proost.'

Haar ogen zochten nu de uitvaartleider. Ze stevende op hem af, met in haar kielzog Len. 'Wat gebeurt hier?' siste ze. 'Wat gebeurt hier in hemelsnaam?'

'Komt u even mee', zei de uitvaartleider. Hij nam Alli en Len apart. 'Kijk, hier ligt een contract dat hij heeft ondertekend. Zwart op wit. Hij stond erop dat het zo gebeurde, mevrouw. Het spijt me. Hij wilde niet meer leven. Hij wist van jullie verhouding. Dit was voor hem de enige uitweg.'

'Heeft-ie nog meer verteld?'

'Dit is alles wat-ie kwijt wilde. Hij was kapot van verdriet, dat kon je zo aan hem zien. Maar ik kan u verzekeren, hij heeft niet geleden. We hebben hem laten inslapen. God hebbe zijn ziel.'

Alli en Len verlieten het crematorium. Ze waren nauwelijks het parkeerterrein af of Alli zoende Len op zijn mond. 'Ik geloof dat ik hier ook wel vrede mee heb. Nu zijn we er eindelijk voor elkaar, lieverd.' Er volgde nog een dikke kus.

'Mijn idee, schat.'

Eenmaal weer in het huis van Alli en Hans H. Hemels liep Len direct naar de koelkast. 'Alli, ik dacht dat je champagne in de koeling had gezet. Ik zie 'm niet.'

Alli kon de fles ook niet vinden.

'Verrek Alli, je bent wel erg verstrooid. Je hebt ook de deur naar de tuin open laten staan.'

Terwijl Lens woorden wegstierven, knalde in de tuin een kurk uit een champagnefles.

Willem keek beide vrouwen triomfantelijk aan. 'Wat vonden jullie ervan?'

Zelda nam het woord. Haar ogen sprankelden. 'Ik ben gek op dit soort verhalen. Hoe verzijn je het? Prachtig.'

Zelda stootte Ans even aan. 'Ja, prachtig', voegde Ans er aan toe.

Er viel even een stilte.

Willem stak een sigaret op, blies de rook uit en vroeg: 'Waar ik zo benieuwd naar ben: waarom jullie die haas aan Pardijs willen aanbieden?'

Zelda nam het woord. 'Onze mannen jagen hier ieder jaar een dag in de bossen bij Diepenveen. Vorig jaar kwamen we die aardige meneer Pardijs tegen. Hij heeft Ans en mij de fijne kneepjes van het jagersvak bijgebracht. Als dank wilden we hem onze eerste buit aanbieden. Maar ja, hij is er niet.'

'Nee', dacht Willem. En voorlopig komt hij ook niet, want hij woont in Engeland. Gescheiden van zijn vrouw Alie die nu in Diepenveen woont met Len de Vries.

'Maar', Zelda hernam het woord, 'wat kunnen we voor jou betekenen? Je hebt zo'n mooi verhaal verteld. Je hebt ons koffie geoffreerd. Het regent nog steeds. Zeg het maar. Je ziet er uit alsof je wel wat hulp kunt gebruiken?'

Willem toverde een doffe glimlach tevoorschijn. 'Och, het kan beter. Ik heb een beetje last van m'n schouders en m'n nek.'

'Wat dacht je ervan, Ans, als we Willem eens een handje helpen. Volgens mij kan-ie wel wat liefde gebruiken.'

Daarna wendde Zelda zich tot Willem. 'Wat zou je er van denken als Ans hier de boel eens aan kant maakt en dat ik je eens lekker masseer?'

Willem blies zijn wangen op, trok zijn wenkbrauwen op en liet de lucht langzaam uit zijn mondhoeken lopen.

Voor een rasverkoper als hij was had hij op dat moment niet veel tekst: 'Als jullie dat zouden willen, graag!'

'Nou Ans, kom op, in de benen.' Zelda en Ans stonden op. Met een zwierig armgebaar nam Zelda Willem bij de hand. 'Waar is je slaapkamer?' vroeg ze. Onderwijl knipoogde ze naar Ans.

Toen ze niet veel later uit de slaapkamer kwamen, was alles netjes opgeruimd.

'Bedankt', knikte Willem naar Ans. Zij knikte niet onvriendelijk terug.

'Wat dachten jullie van een lekkere sandwich?' opperde Willem. Zowel Zelda als Ans knikten van nee. 'Nee, bedankt Willem. Bedankt voor het aanbod. Maar we moeten nog helemaal terug naar huis, begrijp je. Daar wachten de mannen op ons. En we willen hen niet ongerust maken', zei Zelda.

Willem lachte.

Zelda en Ans liepen naar de deur. 'Doe de groeten aan meneer Pardijs', zei Ans.

'Zal ik doen.'

'En bedankt voor de koffie en je mooie verhaal', voegde Zelda er aan toe.

'Niks te danken.'

Willem zwaaide nog een keer naar de vrouwen en sloot de deur. Hij zette de televisie aan en staarde een tijdje naar de beeldbuis. Hij draaide rondjes met zijn hoofd. Zijn nek en schouders voelden weldadig ontspannen. 'Hmm, aardige meiden', mompelde hij. 'Zelda...hmm.' Hij stond op en rekte zich eens uitgebreid uit. Zou hij toch maar de geplande vlucht pakken of het bestaan hier nog even rekken? Hij was er nog niet over uit. Werktuiglijk liep hij naar zijn koffer die tegen een tafelpoot stond. Hij opende de koffer. De plastic zak met het geld was weg.

Buiten regende het nog steeds.

Karel de vergroter

Gerart Bot

Ergens op het Grote Kerkhof moeten de resten te vinden zijn van een onbekend kristal met grote mogelijkheden. Dat weet ik omdat ik er zelf tussen heb gelegen. Het gebeurde jaren geleden. Ik zat, tijdens een warme zomerse zondag, op het terras van het toenmalige Gulden Vat.

Het parkeerterrein was bijna leeg, zodat ik aan de overkant een zwerfachtig type op een bakfiets, uiterst langzaam en behoedzaam, aan kon zien komen.

Op het vervoermiddel stonden zo te zien wat simpele meubelen. Midden op het Grote Kerkhof stopte de man en begon zijn lading uit de bakfiets te tillen. Het kostte hem nogal wat moeite, en nieuwsgierig als ik ben liep ik op hem af om er achter te komen waar hij mee bezig was en of ik hem kon helpen. De man was zeer spaarzaam met zijn woorden, had het over een wetenschappelijk experiment bij de juiste zonnestand, en was blij met de aangeboden hulp.

Ik hielp hem met een verbouwde tafel met een lens en een vreemd raderwerk, een normale stoel en een aquarium met een doek er overheen. Dat aquarium, dat zo te voelen vol met water zat, werd zeer behoedzaam op de tafel gezet.

Toen alles naar tevredenheid stond vroeg hij mij achter de tafel te gaan zitten.

Mijn schoen en sok van mijn rechter voet werden uitgetrokken en opzij gegooid. Ik sribbelde nog wel even tegen toen hij mijn voet in de klem onder tafel vastzette. Ik deed mee omdat hij dan het proces beter in de gaten kon houden. Alles voor het grote experiment, begreep ik uit de enkele woorden die hij voor zich uit prevelde. Toen het naar zijn zin was opgesteld trok hij na een kleine twijfeling het doek van het aquarium.

Meteen begon hij de kluwen dunne glazen buis die in het aquarium zat te controleren. Alles was heel gebleven. Kort daarop begon het raderwerk langzaam te tikken. Af en toe kwam de professor over me heen leunen om in de lens te kijken. Het zonlicht zou de speciale zoutoplossing uit de bergen vanaf de lens bovenin langzaam lensvormig opkristalliseren of zoiets. Als hij er niet in keek, keek ik er stiekem in, maar zag nog niet veel anders dan alleen mijn teen. De teller begon langzaam wat sneller te tikken en de supermicroscop, wat het moest voorstellen, begon mijn teen langzaam te vergroten. Haren werden boomstammen, zweetdruppeltjes enorme zeepbellen. En later konden moleculen, atomen en zelfs neutronen waargenomen worden.

Steeds sneller ging de vergroting, de lens dook een proton in. Het werd diep zwart, maar langzaam zag ik weer lichtpuntjes opdoemen. Het leek alsof je in een sterrenhemel keek. Steeds langer en vaker zat ik onder de oksel van Karels - hij had zich inmiddels voorgesteld - lange muffe jas verscholen. Vechten om een plekje kon in deze opstelling niet, het zou het experiment beschadigen.

Langzaam zakte de lens een zonnestelsel in en geloof het of niet, er waren ook een soort van planeten te zien. We hadden geluk dat de lens precies boven een planeet zakte. Inmiddels was het gezoem van de teller veranderd in een hoog piepend geluid, er werd miljarden keren vergroot. De planeet waar we op neer stoven leek wel verdacht veel op de aarde, blauw en met witte wolken en daar beneden, dat leken wel wegen en steden. 'Hé, laat me nu ook nog even kijken.'

De lens zakte naar beneden, boven een stad, daar zat iemand of iets, er gebeurden vreemde dingen in die protonen in mijn tenen. Ineens stopte het gepiep van de teller, het zout was uitgekristalliseerd. Het was ineens verschrikkelijk stil, de man boven me hield zijn adem in en begon te trillen, pakte zijn map en hield dat boven zijn hoofd en riep: 'Zie je wel, zie je wel.' Op dat moment kreeg ik de kans om te kijken, de lens was blijkbaar pal voor de persoon langs gezakt en was geëindigd met het beeld waarmee het begon, een grote teen als mijn grote teen.

De professor was totaal van streek, sprong op de bakfiets, gooide het stuur wild om, waardoor de bak de volledige opstelling omver wierp en reed weg. Ik lag tussen het glas en de kristallen in het water, met mijn voet in een pijnlijke kromming nog steeds vast geklemd aan de tafel. Met hulp van wat omstanders bevrijdde ik me uit mijn benarde situatie.

Ik wist me met hulp van wat omstanders te bevrijden uit mijn benarde situatie. Toen ik weer een beetje bij mijn positieven was, begon ik kristallen te verzamelen. Op dat moment verdween de zon echter achter de huizen en was al het kristal in één keer weer zo vloeibaar als water en liep het tussen mijn vingers weg en verdween tussen de stenen.

De tafel met het ingenieuze telwerk staat nog steeds bij mij op zolder en niemand zal ooit weten wat voor kristal dat was, want van die professor is nooit meer wat vernomen. En als wij inderdaad, zoals hij dacht, misschien ook wel onderdeel zijn van de teen van een enorme reus, dan zou het toch wel heel toevallig zijn als hij op dit moment met een microscoop naar ons zou kijken en als we werkelijk in zo'n teen zaten, dan zou het hier op aarde ook vast heel anders ruiken.

God vermeert

Debeij

Een theatrale vertelling over het Grote Kerkhof en het huis op nummer 9. Op de gevel staat: 'DEUX AUXIT, MDCCCLXXX'. God vermeert (vermeerdert). Het is op de gevel gezet in 1880 door bankier Vermeer die aldaar woonde.

Johannes

Ik heb de deur achter me dichtgetrokken. Ik kijk om naar het huis waar ik net nog binnen was. Ik, zittend aan een tafel, zij in het raam. Kletsen, lachen, praten, filosoferen en dan soms heel even stil vallen. Bij twee ramen brandt nog licht. Ik weet dat het daar, na het plassen, wassen en tandenpoetsen, ook donker zal worden. In het linkerraam gaat het licht uit. Als ik zo naar het raam kijk, lijkt het alsof ik haar aan het bespieden ben. Ik draai me om. Het waait een beetje en ik ruik de IJssel. Zilt als de zee. Ik zou linksaf willen slaan de Duimpoort door en dan heel melancholiek aan de Welle gaan zitten. Luisteren naar het klotsen van het water en denken aan alle reizen, alle plaatsen, alle landen, alle plekken waar het anders ruikt dan hier, waar ze anders praten dan hier. Praten zoals Baltus. Baltus vertelt over zijn streek. Heuvelachtiger, met akkers, landerijen en kapelletjes. Zangerig vertelt hij over zijn Maria. Sentimenteel, droevig, trots. Ik kijk het plein over. Rust. Waar ga ik heen ... Het waait behoorlijk. Het water klotst tegen de kant. Het kolk. Grijsz lucht, grijsz water. Gezang. Een mannenstem, hoog en helder. Welke idioot zingt als het regent? Ik bedoel, als kleuter in het klasje terwijl de regen tegen de ramen kletterde, zongen we allemaal. Het regent, het zegent, de pannetjes worden nat. Maar welke volwassen vent, met dit weer, hier... Is het wel hier? Ik zit aan de kade, met mijn benen over de rand. Nat. Nogal logisch met dit weer. Je zag de regenbui van over de IJssel deze kant op komen als een soort van sluier. Ineens was het hier. Zo boven de stad zal het wel even blijven hangen. Ik sta op, trek mijn schoenen aan. Het sopt. Gezang. 'Haar borstkens rond...'

Het regent zo hard dat ik nog maar net de stenen waarop ik loop kan zien. Ik ren richting de Duimpoort. Beschut door de huizen kan ik weer wat zien. Ik wil hier niet het Grote Kerkhof op dus ik blijf staan. Ineens, vanuit een ooghoek, zie ik hem. Tegen de huizen aan zit een man. Drijfnaat. Zijn lange haar hangt druipend langs zijn gezicht. Toch zit hij erbij alsof de zon schijnt. Alsof hij ontkent dat het regent. Hij zingt. 'Maria nam in korter stond, Haar lief kind op hare schoot. Zij legde het aan haar borstkens rond, Die zij het minnelijk bood. Zij kuste hem aan zijn mondeken rood.' Hij lacht naar me. Baltus.

Op zondag zie ik hem weer. In de kerk. Hij prevelt, hij zingt, hij bidt. Dan staat hij op en loopt naar buiten. Ik loop achter hem aan. Midden op het kerkhof blijft hij staan, met zijn rug naar de kerk en zijn neus naar de Latijnse school. Hij draait zich om en kijkt me aan. Ik slik.

Baltus

Hij sjokt een beetje als hij loopt. Dromerig zit hij in de banken van de kerk. Ik kijk hem aan. Hij schrikt. Als ik wenk komt hij naast me staan. Daar staan we dan midden op het Grote Kerkhof. Bovenop duizend doden. Duizend mannen. Duizend vrouwen. Naamloos, maar met God. Johannes, zegt hij. Johannes, net als de zoon van Maria. Mijn zoon. Samen kijken we naar het huis. Niet naar de school, naar het huis. De gevel met de Latijnse woorden, nog jong, een jong huis uit 1880. Een oude man uit 1853. Ik ben een halve eeuw oud. Ik kijk naar de jongen. Hij staart met open mond naar het huis.

Johannes

Komaan, zegt hij, ik heb wel zin een pintje. We gaan zitten bij het café naast het koekhuis. De geur van koek en bier.

Baltus

Ik denk dat ik wil vliegen. De wereld tegemoet. Hoog. Hard. En ver, vooral heel ver. Zoals een stipje dat in de verte verdwijnt. Ik weet het bijna zeker. Dat van dat ik wil vliegen. Met de wind mee, alle richtingen uit, waar de wind me brengt. Ja, ik weet het zeker. Ik wil vliegen. De wereld tegemoet. Hoog. Hard. En ver. Te hoog, te hard en te ver. Verder dan ik kan bedenken, in cirkels rond de aarde. Tollend. Overal pijlsnel voorbij. Flitsen en kleuren. Zo snel, dat je haren niet eens meer kunnen wapperen maar strak tegen je hoofd aan worden geblazen en je lichaam een aerodynamisch gestroomlijnde lijn is. Zoals de pijl die uit een boog een boom in wordt geschoten. De wereld in flarden. In stukken. In kleuren. In lijnen. In lappen. Kleine lappen en grotere lappen. In ogen. In gezichten. En dan ineens stoppen. Voor een gezicht. En dan kijken, goed kijken. Ogen. Neus. Mond. Iemand. Een vrouw. Mijn vrouw. Maria is de mooiste, de schoonste, de liefste, de zoete moeder. Ze stierf te jong. Te jong liet ik haar achter. Net als mijn zoon. Te jong achtergelaten. Te ver weg achtergelaten. Een lappendeken, rivieren en

steden te ver weg.

Johannes

Baltus is een noeste arbeider. Ik denk dat Baltus een noeste arbeider is geweest. Zijn handen zijn ruw, al zit hij dagen in de zon. Zijn hoofd lijkt van leer. Grijs haar in woeste flarden op zijn hoofd en langs zijn gezicht. Zijn gezicht is altijd iets naar boven gekeerd. Zittend tegen de kerk. Of staand op het Grote Kerkhof met zijn gezicht richting de kerk. Baltus zingt altijd. Als hij praat en als hij liederen zingt. Hij zingt over Maria. Zijn Maria is, of eigenlijk: zijn, twee vrouwen. Zijn Maria's.

'Je houdt van haar', zegt hij. Ik slik. We staan op het Grote Kerkhof met de ruggen tegen elkaar aan. Zijn gezicht naar de kerk, het mijne naar nummer 9. 'Wat staat er eigenlijk?' Stel dat ik nu net doe alsof ik geen Latijn ken. Me gewoon van de domme houden, dat heeft Baltus vast niet door. Stel dat ik me iets draai en dan gewoon doe alsof ik naar de Latijnse school aan het staren ben, alsof ik hunker naar ... 'Sjeng, wat staat er.' God vermeert ... 'God vermeert. Mooi, heel mooi.'

Louise

Mijn vriendinnen lachen. Ik kijk naar buiten. Hij staat op het Grote Kerkhof. Vanuit mijn raam zie ik hem. Mager. Rustig. Hoe vaak hij al niet de tekst gelezen heeft. '*Deus auxit*.' Op zondag in de kerk kijk ik over mijn schouder door mijn haren heen. Hij zit er altijd. Zijn gezicht is altijd een beetje naar boven gekeerd. Volgens mij is hij helemaal niet zo vroom als hij eruit ziet. Zijn hoofd staat ook zo als hij op het plein staat. Hij is anders dan de andere mannen die op het plein staan. Mijn vriendinnen zeggen dat dat komt omdat ik verliefd ben. Mijn vader zegt dat dat komt omdat hij een goede partij voor me zal zijn. Maar hij is echt anders. De mannen op de kippenmarkt zijn harde werkers. Met hoekige bewegingen stoppen ze kippen in hokjes. Draaien ze de nek om en dan rijden ze aan het eind van de dag met hun kar weer van het plein af. Hij staat daar aan het eind van de dag. Soms drinkt hij een biertje aan het raam van het café. Altijd aan het raam en altijd met die oude man. De zingende oude man. En hij loopt altijd weg via de Duimpoort naar de IJssel.

Johannes

'Starende ogen zijn verliefd.' Ineens staat Vermeer naast me. 'Heuvel, correct?' 'Johannes Heuvel, aangenaam, meneer Vermeer.' Hij steekt zijn hand toe die ik schud. Te uitbundig. 'Latijnse school?' 'Mooi.' Mooi, waarom zeg ik mooi, mooi? Wat bedoelt hij eigenlijk? 'Ik heb van uw vader vernomen dat die u die uitmuntend heeft doorlopen.' Wat heeft mijn vader hiermee te maken? 'Mijn dochter vraagt zich af of u met haar wil filosoferen, om haar kennis uit te breiden en u wat beter te leren kennen.'

Louise

Hij komt de kamer binnen. Rustig. Gezeten aan tafel praat hij met vader over dat het zo'n mooi weer is. Dat de IJssel al dagen enkel rustig kabbelt. Dat het lentebier eraan komt. En dat de priester een prachtige preek hield. Dat het zonde is dat de Latijnse school nu bewoond wordt door een familie en dat je van goeden huize moet komen wil je hier mogen aanschuiven. Toen vader dat zei verschenen er blosjes op zijn wangen. Een stilte. Ik weet precies wat ik wil. Ik ben oud genoeg. Heb gestudeerd. Ik kijk vader aan. Een half uur. Een half uur is hij weg voor zaken. Zaken. Weet ik veel, geld tellen. Achter de deur luisteren. Hij staat op en sluit de deur achter zich.

Johannes

'Je was daar binnen.' Ik waande me in Lourdes; bergen, grotten en een vrouw in een witte jurk. Ze verscheen en verdween weer. Maria. Maar midden in zijn verhaal zegt hij: 'Sjeng, je was daar binnen hè?' Baltus slaat zijn pint achterover. 'Zij legde het aan haar borstkens rond, Die zij het minnelijk bood. Zij kuste hem aan zijn mondeken rood...' Ik neem een slok van mijn bier en lach. Ik was binnen. We hebben gepraat, gelachen en gefilosofeerd. Baltus staat zingend op en loopt naar de kerk.

Ik ben oud en wijs genoeg om te doen en laten wat ik wil. Ik wil niet werken, ik wil leren. Na het studeren aan de Latijnse school wil ik juist meer leren. Ik wil leren over het plein waarop ik avonden sta. Ik wil de verhalen horen over de huizen. Over het kerkhof. Ik wil alles weten van de kerk die ooit van hout was en zoveel kleiner. Ik wil horen van de vrouw in de witte jurk. Ik wil bij haar zijn. Met haar zijn. Zitten aan tafel terwijl zij in het raam zit. Praten totdat het donker is en ik echt naar huis moet gaan.

'We staan nu bovenop duizend doden. Duizend mannen. Duizend vrouwen. Naamloos, maar met God.' De maan verlicht het Grote Kerkhof. Dat klinkt luguber, maar het is alles behalve dat. We staan met onze rug naar de kerk toe. Iedereen slaapt allang. Het is stil. Een briesje zilte lucht vanaf de IJssel. Een hoge mannenstem. 'Zij kuste hem aan zijn mondeken rood.' Ik breng Louise naar huis, kus haar gedag. Ik sta weer buiten, op het Grote Kerkhof, en glimlach.

Baltus

'Baltus, geloof jij in God?' Of ik in God geloof? Natuurlijk geloof ik in God. God maakte Maria en gaf haar een kind. '*Deus auxit*.' God vermeedert. Volgens mij wordt Sjeng weer Johannes, Sjeng wordt een man. Een man met een docententitel, een vrouw, een kind. God vermeedert. Johannes straks ook. Eén klopp op de deur en de deur gaat open. Ik zie hem naar binnen gaan. Een half uurtje en dan gaat het licht aan. Het linkerraam, naast de Latijnse school, boven. Ze zitten tegenover elkaar. Ze lachen. Natuurlijk geloof ik in God. Ineens staat hij voor mijn neus.

Johannes

'Ik ga', zegt hij. Hij kijkt naar de kerk. Ik kijk hem aan. 'Ik ga nu voorgoed', zegt hij.

Baltus

Ik wil niet meer vliegen. Ik wil kijken hoe ze kookt. Naast haar liggen. Luisteren naar de wind. En luisteren naar de liedjes die ze 's avonds zingt als de wereld stil en donker is. En dan wil ik mijn ogen dichtdoen. De zomer ruiken. En kaneel. En voor heel even verdwijnen. En met de dauw wakker worden, opgetild worden en weer wegwaaien. Nog een keer vliegen. De wereld tegemoet. En dan voor altijd vliegen.

Johannes en Louise

'Wat heb je hem beloofd?'

'Gaaf je niks aan.'

'Gaaf me niks aan, gaaf me niks aan. Meneer Johannes hier verklaart dat het me niks aangaat ...'

'Inderdaad: het gaaf je niks aan.'

'Het gaaf me wel wat aan, vanaf heden gaaf het me wel wat aan, je bent bijna mijn man!'

'Wat heb ik aan een zo'n Jozefhuwelijk...'

'Doe niet zo stom! Maak je handen niet vuil ...'

'Louise, zeg me niet wat ik moet doen. Er liggen duizenden doden, een meer of minder maakt geen verschil.'

Verteller

Naamloos, maar met God.

Johannes

Het is donker. De hele dag heeft het geregend. Mijn jas druipt. Het is stil. Heel stil. Te stil. Vlak naast de kerk peuter ik twee plavuizen los. Het laatste licht gaat uit. Naast de Latijnse School. Ik werk de hele nacht door. Mijn handen doen pijn. Noeste arbeid. Net toen ik hem vertelde dat ik een mijmerende filosoof aan het worden ben, nu ik met haar ben. Net toen ik dat zei, vertelde hij dat God voor hem niet bestaat. 'Het is er niet en zal er ook nooit zijn... Maar mocht er wel een God zijn, dan wil ik graag naar de hemel.' Toen heb ik 't hem beloofd. Tussen de naamlozen, maar met God. Baltus en de naamlozen. Terwijl de zon opkomt, leg ik de plavuizen weer terug. Ik kijk naar de kerk. Daar waar hij zat, ligt hij nu. Hij ging. En liet mij achter.

De IJssel kolkte. De hemel is blauw. Ik mag meevaren. De wereld tegemoet. Ik laat mijn Maria achter. Mijn Maria is Louise. Ze mag op me wachten. Het licht zal nog lang branden in het linkerraam. Ik zal alleen niet meer buiten op het kerkhof naar het raam staan staren. Ik ga op weg naar Maria. Naar zijn Maria en naar zijn Sjeng. En misschien ook wel de Maria van Lourdes. Ik zie wel hoe ver ik kom, hoe ver de wind me waait...

Verteller

Tijden veranderen. Mensen veranderen. Verhuizen. De huizen blijven. Het Grote Kerkhof blijft. In 1992 gaat het echter wel op de schop. Het hele kerkhof wordt geruimd en bestraat. Er komt parkeergelegenheid. Daar waar eeuwen lang alleen paard en wagen reden als er kippenmarkt was, daar waar enkel voetgangers kwamen, daar staan nu auto's.

Graven, voor zover nog aanwezig, en niet vergane botten worden geruimd. Stukje bij beetje worden de graven leeggehaald. Plavuizen, voor zover nog aanwezig, gaan in dozen op weg naar musea. Het hele kerkhof wordt langzaam bestraat. Van negen tot vijf. Vlak naast de kerk steekt er wat uit het zand. Bot. Een schedel. Het is zeven uur 's avonds. Ik raap het op. Wat gaaf, een mensenhoofd. Een schedel. Ik twijfel... Kan je het maken andermans hoofd mee te nemen? Maar goed, wie zal het missen?

De schedel lag tot voor kort bij mij op zolder. Samen met andere spullen. Rommel. Na het jaren uitgesteld te hebben wordt het tijd voor de grote schoonmaak. Het resultaat zijn volle vuilniszakken en een lege zolder. Niet lang daarna kregen ik een telefoontje van de politie. Wat doet die menschedel in uw vuilniszak? Forensisch onderzoek. De schedel is oud, maar nog niet zo oud. De schedel was van een man, waarschijnlijk zo'n tachtig jaar geleden gestorven. Oud, maar nog niet zo oud. Ik vertel de politieagent van de avond op het Grote Kerkhof en de vondst van de schedel. Dat ik hem mee naar huis nam.

Ze nemen hem mee. De schedel. Het hoofd van de man. De wereld in. God mag weten waar naar toe ...

Wat in het vat zit...

Ficus

Wij schrijven het jaar 1456, als Filips de Goede, hertog van Bourgondië, zijn bastaard David als kandidaat-bisschop naar het Utrechtse Sticht, inclusief het Oversticht zendt om het Bourgondische machtsstreven in de Nederlanden te dienen. Het verzet in het Oversticht bracht David ertoe om met een legermacht het weigerachtige Deventer te breken. Maar zijn opmars werd tot staan gebracht in Wilp, aan de oevers van de IJssel. Niet alleen door de hoge waterstanden en de voortdurende regenval, maar ook wetende dat de militie in Deventer versterkt is met krijgers te voet en te paard, afkomstig uit Zwolle, Twente, Kampen, Friesland en Drente. Bovendien arriveerde de bisschop van Osnabrück als proost van de Deventer kerk met een Westfaals legertje binnen de stadsmuren.

In die tijd dus, waarin Deventer niet rekende op een nederlaag met een zware schatting voor het stadsbestuur als gevolg, in die tijd geschiedde het volgende.

De Hofstraat, waarvan de naam ontleend is aan de ommuurde Bisschopshof met een groot plein en een palts, gekleefd aan de Noordermuur van de Lebuïnus of Grote Kerk, was het centrum van de stad. In dit centrum bezat Godrick van Lithersum een voornaam huis van waaruit hij wijnen lagerde en verkocht. Deze liet hij met binnenschepen invoeren vanuit Frankrijk via België en zo voorzag hij de voornamen, de zogeheten stadsburgers van stand, schepenen en kerkelijke gezagsdragers, maar ook de rijken, ongeacht hoe deze aan hun welvaart waren gekomen, van wijn.

Deze Godrick van Lithersum begaf zich met een van zijn dienstmaagden naar de gewelven van zijn huis met maar één gedachte: een opvolger te verwekken, wat bij zijn huidige echtgenote tot dan toe niet was gelukt. Deels door de drankzucht van zijn vrouw en haar voortdurende toestand van dronkenschap, alsmede door de schoonheid van de diverse dienstmaagden, wier uiterlijk verre de verlangens van Godrick overtroffen, die op hun beurt de krachten van de maan sloopten, was dit huwelijk kinderloos gebleven.

Waar echter de heer Godrick van Lithersum geen rekening mee hield was de onderlinge naijver van de dienstmaagden en dit werd hem noodlottig. Die avond was Hentje van Deventer het paar sluw gevolgd naar de kelders. Hentje was vermoedelijk een buitenechtelijk kind van een der Gildebroeders, die dit meisje al op jonge leeftijd als dienstmaagd had afgestaan ter behoud van zijn eigen huwelijk en zodoende alle problemen daaromtrent mee hoopte op te lossen.

Met gespiste oren en argusogen glurend tussen de fusten zat onze Hentje haar jaloersheid te verbijten. Zij herinnerde zich de stelingen van de heer des huizes van nog geen etmaal geleden, en de vele beloften die hij haar gedaan. In haar hesje had zij een hartsvanger verborgen, die zij kort tevoren uit de salon had gegrepen, gevoed door woede en laaiende jaloezie. Zij kende het goede moment waarop zij moest toeslaan en toen dit moment was aangebroken en zij stilaan was toe geslopen, sloeg zij met alle kracht toe en stootte de hartsvanger tot aan het hecht in het sidderende lichaam van Godrick, maar zij spaarde de onderliggende vrouw. Hevig geschrokken zonk deze op de knieën en kermde om genade, wat haar gretig werd toegestaan. Immers, het plan was tot op details uitgedacht door onze Hentje van Deventer. Als bastaard van een verwekker van hogere stand was onze Hentje gezegend met een goed verstand en zij had daar slim gebruik van gemaakt door haar altijd oren en ogen wijd geopend te houden en kennis te vergaren. Zij kende de listen en leugens van de hogere stand maar al te goed.

Hoe te handelen na deze daad stond al bij voorbaat vast en hierbij had zij de hulp van haar concurrente maar al te hard nodig. Nadat deze haar kleding had geordend en enigszins tot bedaren was gekomen, ging onder leiding van Hentje het dode lichaam van heer Godrick in een kleine lege fust. Nadat het geronnen bloed van de plavuizen was geboend en geschrobd met enige liters wijn, rolden zij gezamenlijk het vat via balken naar het luik dat voerde naar de voorzijde van de Kleine Poot. Langzaam werd dit luik gelicht en toen nergens onraad was te bespeuren rolden zij het vat ijlings richting de Grote Kerk.

Hier werd het hek van het kerkhof geluidloos geopend, normaliter immer krakend en piepend als welkomstmuziek der doden, overstemd door klokgelui op de uren als de doden ten grave werden gedragen. Slechts het krassen van uilen begeleidde het doffe gerol van het vat over de zanderige en modderige weg vanuit de Kleine Poot.

Met een vanzelfsprekende zekerheid commandeerde Hentje haar partner in het kwaad naar een graftombe van een der voornaamste families. Hiervan wist zij hoe het mechanisme werkte om de zware grafsteen te lichten. Met fluisterstem gaf Hentje haar instructies. De dienstmaagd rilde van angst, enerzijds door de spookachtigheid van het gebeuren, anderzijds bang voor de ontdekking van haar ontuchtig handelen ten aanzien van de vrouw van heer Godrick. Denkend aan een veroordeling en ophanging op het schavot op de Brink voor het gerechtsgebouw volgde zij ieder bevel van Hentje blindelings op. Met vereende kracht gelukte het de twee de enorme grafsteen te lichten en beetje bij beetje werd het fust door de zich verwijdende spleet geduwd om vervolgens met een doffe plof in de diepte te verdwijnen. Ook de steen, hoewel iets scheef, viel weer op zijn plaats en na al de sporen van omgewoelde aarde met hun handen te hebben weggewist, slopen beiden terug naar het diensthuis van de familie. Daar aangekomen sloten zij na binnenkomst het luik en begaven zich naar de dienstvertrekken en te bed.

Nog zult U in de huidige Grote- of Lebuïnuskerk de gebarsten grafsteen kunnen zien. Echter, door tijd en slijtage

is de naam en verdere herkenning van de betreffende familie uitgesloten.
Hoe het met Hentje is afgelopen zult U in de volgende aflevering kunnen beleven. Ik beloof U een overweldigende geschiedenis. Iets waaraan Deventer de naam 'op stelten' heeft overgehouden.

Lebuïnus en de Saksen

Frank Prinsen

In de achtste eeuw kwam de jonge edelman Lebuïnus vanuit Engeland naar de Lage Landen om nobele daden te verrichten. Hij was monnik en meldde zich bij de Bisschop van Utrecht en van hem kreeg Lebuïnus een zeer bijzondere opdracht.

In het gebied rond de IJssel, in Salland, Twente en Gelre wonen de Saksen. Barbaren, die zich niet aan de wetten van een groot Frankische Rijk houden en de handelsroutes onveilig maken. Het draait telkens uit op geldverslindende veldslagen.

'Bovendien', legt de Bisschop hem uit, 'aanbidden zij nog heidense goden, zoals de bomen, de donder en het water. Ze hebben woeste rituelen, met vuren en naaktloperij. Duivelsgebroed! Deze Saksen moeten gered worden!'

Lebuïnus ging, om die heidense Saksen te kerstenen. Via de Zuiderzee, voorbij de eilanden Urk en Schokland, naar de monding van de IJssel. Lebuïnus is de hele reis al stil, hij zit diep in gedachten verzonken voor op de schuit. Maar als ze de IJssel opvaren, springt hij op. Hij slaat een kruis en zegent de rivier, het landschap en haar bewoners. Halleluja!

Na een lastige zeiltocht over de IJssel passeren ze een grote Saksische nederzetting, veilig omwald en gebouwd op drie zandduinen in een bocht van de rivier. Het is er levendig en druk. Lebuïnus ziet zwoegende veermannen, die reizigers en hun dieren de rivier overzetten. Hij ziet platte schuiten hun goederen lossen, aan een kade vol kooplui, sjouwers, krijgers en boeren. Ossenwagens vol hooi, rogge of grote blokken zandsteen.

'Halleluja! Maar dit lijken niet de barbaren die mij zijn voorgespiegeld, dit is een goed georganiseerde samenleving.'

Lebuïnus besluit een stuk verder stroomopwaarts, aan de westoever van de IJssel, aan wal te gaan. Dezelfde dag nog wordt begonnen met hout hakken, splijten en zagen. In korte tijd staat er een kapelletje naast het kleurrijke tentenkamp. Op de zondag zegent Lebuïnus het bouwsel en wijdt het aan Maria. Op het kleine altaar zet hij een houten Mariabeeld en een aantal waskaarsen. Halleluja!

Na enkele dagen verschijnen de eerste nieuwsgierige Saksen al. Tot hun grote verbazing spreekt die monnik hun taal en worden zij met open armen ontvangen. De Saksen gaan zitten en kijken argwanend naar de rituelen van Lebuïnus bij het houten beeldje van Maria. Lebuïnus moet wel glimlachen om die verbaasde gezichten en vragende ogen. Dan gaat hij bij de Saksen zitten en begint te vertellen. Op een vreemde manier blijken veel Saksen bevangen door de levendige vertelsels van de monnik. Elke dag weer komen ze terug om te luisteren naar de verhalen over die godin Maria en godenzoon Jezus. Maar de monnik praat ook over een god groter, machtiger en sterker dan alle andere goden. Groter en machtiger dan Maria, Jezus of de goden verbonden aan wind, bomen, vuur of water! Halleluja!

Steeds meer Saksen verschijnen aan de overkant van de rivier, om te luisteren naar de vreemdeling en zijn donderpreken. Vaak loopt Lebuïnus met hen mee terug en gaat dan zitten aan de oever, om te kijken naar het leven in de nederzetting. Hij is ervan overtuigd dat die heidense Saksen niet dom zijn. Integendeel, zij lijken oprecht, hardwerkend en trouw aan hun hoofdmannen en nobelen. Ze hebben ingewikkelde handelsnetwerken, wetten en belastingsystemen. Ze maken krachtige wapens, prachtige sieraden en handige instrumenten. Hij heeft ook al eens bij zieken gebeden en gezien hoe ze herstelden met behulp van kruiden en planten, iets wat hij herkent uit het kloosterleven. Het valt Lebuïnus ook op dat er geen bedelaars zijn, voor iedereen wordt gezorgd. Dat was tijdens zijn bezoek aan de Bisschop van Utrecht wel anders! Halleluja!

In de loop van de tijd sluit Lebuïnus vriendschap met Wittekind, een jonge Saks. Hij en zijn familie laten zich zelfs door Lebuïnus dopen in de IJssel. Zo volgen er meer, bevangen door de monnik en zijn verhalen over die ene god. En op een dag waagt Lebuïnus de stap.

Hij zal, samen met wat bevriende Saksen, een kerkje gaan bouwen. Net buiten de wallen van de nederzetting.

Zodra de winter voorbij is en de grond niet meer bevroren, beginnen Lebuïnus en zijn Saksische helpers vol goede moed met graven en bouwen. Korte tijd later klimt Lebuïnus in de kerktoren en plaatst een houten kruis op het dak. Het is hen gelukt! Halleluja!

Trots staan Lebuïnus en Wittekind voor het gebouwtje, als ze vanuit de nederzetting een groep Saksen zien aankomen. Met fakkels en tot de tanden gewapend! Vlak voor het kerkje blijven de vijftien Saksen staan en kijken Lebuïnus woest aan. Een man met wilde, blonde haren stapt op de monnik af.

'Ai! Vreemdeling met je rare praatjes! Men noemt mij Mik, ik ben hoofdman van de Broederschap van de Wilg. Ai!'

'Ai!' roepen de mannen achter hem in koor. Lebuïnus kijkt vragend naar Wittekind naast hem, maar Mik de hoofdman houdt de punt van zijn zwaard tegen Lebuïnus' wang en dwingt Lebuïnus hem aan te kijken: 'Ai! Monnik! Je bent niet welkom met je praatjes! Je krijgt een dag om te vertrekken met je god! Zo niet, dan zul je gruwelijk sterven op Beltane! Ai!'

Als Mik de hoofdman langzaam zijn zwaard weghaalt, snijdt hij Lebuïnus in zijn wang en een druppeltje bloed loopt naar beneden. De krijgers van de Broederschap draaien zich gillend om en rennen, zwaaiend met hun bogen en zwaarden, terug naar de nederzetting. Lebuïnus en Wittekind blijven achter in de stilte. De monnik veegt het zweet van zijn voorhoofd en het bloed van zijn wang. Halleluja! Dan vraagt hij zijn bevriende Saks, Wittekind, om

uitleg.

De Broederschap van de Wilg bestaat uit vijftien krijgers. Zij dienen de Watergodin en dansen om de vruchtbaarheidsvuren tijdens Beltane, het grote Voorjaarsfeest. Daar heeft Lebuïnus al eens van gehoord, Beltane. Een heidense viering met grote vuren, wilde dansen en dierenoffers, gewijd aan de heilige Wilg en de Watergodin. Wittekind vertelt dat de krijgers als heilig worden gezien en in zeer hoog aanzien staan van de hoofdmannen en nobelen van de Saksen.

Lebuïnus besluit die nacht in het nieuwe kerkje te blijven slapen, je weet maar nooit. Hij slaapt onrustig. Er schieten allerlei beelden door zijn hoofd en hij raakt ze maar niet kwijt. Telkens weer verschijnt er een wilg die in brand staat. Lebuïnus probeert te bidden en valt eindelijk in slaap. Maar weer verschijnt de wilg die in brand staat. Lebuïnus ziet zichzelf er nu voor staan en dan verandert de wilg plotseling in een brandend kruis. Overal verschijnen krijgers, die woest op hem afrennen. Ze sluiten hem in en hij ziet hun bloeddoorlopen ogen. Het gezicht van hoofdmann Mik verschijnt, zijn ogen staan in vuur en Vlam! Lebuïnus krijgt het warm, hij begint te zweten.

De hitte wordt ondraaglijk...

'Brand! Brand!'

Geschokt wordt Lebuïnus wakker. Overal om hem heen is het vuur! Het kerkje staat in brand! Halleluja! Met tranende ogen van de rook en de hitte zoekt Lebuïnus, kruipend over de vloer, naar de uitgang. Bij de deur ziet hij Wittekind staan, die hem vastgrijpt en naar buiten sleept. Hijgend en proestend liggen beide mannen op de grond, terwijl vlak voor hun neus het gebouwteje in elkaar stort.

Lebuïnus is ziedend en eist zijn recht, genoegdoening! God zal de Broederschap van de Wilg straffen! Dit wordt hun laatste Beltane! Halleluja! Met boze ogen kijkt de monnik naar zijn Saksische vriend. Deze veegt het zwart van zijn gezicht en kijkt Lebuïnus vriendelijk aan.

'Mijn waarde Lebuïnus, alleen de Allthing kan recht spreken en mag oordelen over deze zaken. In de Allthing komen de hoofdmannen en nobelen van de Saksen bijeen om te beslissen wat goed is voor het volk.'

Lebuïnus zucht diep en laat zijn schouders zakken. Hij begrijpt maar al te goed dat hij voor de Allthing moet verschijnen als hij iets wil bereiken. Daar zal hij de Saksen toespreken, hun vertrouwen winnen en zijn recht opeisen.

Zo gaan Lebuïnus en Wittekind op weg naar de Allthing, een voettocht van twee dagen.

Als ze onzeker het grote gebouw van de Allthing betreden wordt het stil in de ruimte. Rondom een groot vuur zitten alle belangrijke hoofdmannen en nobelen. Verbaasd staren ze naar de magere monnik die zo ineens voor hen staat.

'Ai! Monnik, sterf!'

De gespannen stilte wordt ruw verstoord door een geweldige schreeuw. Vanuit een hoek komt hoofdmann Mik, met getrokken zwaard op Lebuïnus afstormen. 'Ai! Monnik, sterf! Je had in je kerkje moeten blijven! Ai!'

Lebuïnus doet geschrokken een stap achteruit, maar Mik wordt al vastgegrepen door twee bomen van kerels. Dan staat de man, die aan het hoofd van het vuur zit, op uit zijn zetel. Hij vraagt om stilte en wijst naar Mik.

'Hoofdmann Mik! In de Allthing worden geen wapens getrokken! Voer hem af!'

Mik wordt de Allthing uitgezet en woedend blijft hij Lebuïnus aankijken. De man gaat weer zitten en nodigt, met een gebaar, Lebuïnus uit om aan het vuur te komen zitten. Hij stelt zich voor als nobele Buto.

'Monnik! We hebben van je gehoord en van je verhalen over die godenzoon Jezus. Vertel de Allthing waarom je hier bent!'

Lebuïnus kijkt nobele Buto aan. Het lijkt hem een wijze man. Dan begint Lebuïnus te vertellen over de verwoesting van zijn kerkje.

'God zal hen straffen! Dit zal hun laatste Beltane zijn! Halleluja!'

Nobele Buto kijkt nieuwsgierig naar de monnik. Die Lebuïnus moet erg zeker zijn van zijn god, dat hij zoiets zegt en denkt hier levend te kunnen vertrekken!

Lebuïnus slaat een kruis en gaat verder, over wat hij weet van de hertogdommen en koninkrijken die de Saksen steeds meer insluiten.

'Halleluja! Bijna alle koningen en hertogen willen zich verenigen in één groot Frankisch Rijk. Onder één keizer, gekozen uit naam van de ene God. Aangewezen door de vervanger van Jezus in onze wereld, zijne Heiligheid Paus Paulus de Eerste. Halleluja!'

De wenkbrauwen van nobele Buto schieten omhoog. Lebuïnus gaat door, hij spiegelt de met stomheid geslagen hoofdmannen en nobelen een hels visioen voor.

'Nachtmerries! Halleluja! Jullie kunnen wel moedig blijven vechten tegen de machtige Frankische legers, maar vernietiging en ondergang zal jullie deel zijn!'

Lebuïnus haalt een stuk perkament tevoorschijn en houdt dit voor de Allthing omhoog. '*Capitulatio de partibus Saxoniae!* Halleluja! Uit naam van Gods goedheid! Saksische nobelen, onderteken dit schrijven, laat u allen dopen en wordt zo een Saksisch vorstendom binnen het Christelijke Keizerrijk!'

Het wordt muisstil. De Saksische nobelen en hoofdmannen vertrokken geen spier.

Een aantal mannen begint instemmend te knikken. Zij zien wel wat in de rijkdom en macht die hen te wachten staat als ze zich laten dopen. Anderen zijn fel tegen! Ze willen gelijk een hertog kiezen en onder zijn leiding ten strijde trekken. Ha! Dat Frankische leger lusten we rauw!

Nobele Buto komt bij Lebuïnus staan, als hij ziet dat hij in de verdrinking dreigt te komen tussen de kibbelende Saksen. Hij maant iedereen tot stilte.

'Monnik! Er worden geen namen geschreven vandaag, maar ik, nobele Buto, garandeer je een vrije uittocht!'

Bovendien wil ik vaker met je spreken over die Frankische hertogen en koningen. Je krijgt het recht tot spreken in mijn gebieden! Aan anderen om mij te volgen of u de toegang te weigeren... Ik heb gesproken!’

Op de weg terug denkt Lebuïnus terug aan Buto en de Allthing. Een aantal nobelen bood hem ook het recht tot spreken, bij hen zullen kleine gebedshuizen worden gebouwd. Een aantal anderen dreigde hem te doden als hij bij de Beltanevuren zou verschijnen!

Een ding weet Lebuïnus zeker: hij gaat zo snel mogelijk terug naar de nederzetting aan de rivier en, samen met Wittekind, beginnen aan de bouw van een nieuw kerkje. Zijn kerkje komt er! Halleluja! Binnen de omheining zelfs, op een van de heuvels. Nobele Buto zorgt ervoor dat daar de huizen worden afgebroken.

Als de reizigers terugkomen bij de nederzetting aan de IJssel, heerst er een ongewone drukte. Mensen lopen af en aan richting de kade. Bootjes, schuitjes en vloten, alles wordt gebruikt om spullen naar de westoever te brengen. Aan de overzijde van het water zien Lebuïnus en Wittekind vijf enorme brandstapels staan. De stilte wordt ruw verstoord door een bloedstollende schreeuw, gevolgd door donderende trommels en schallende hoorns. Lebuïnus schrikt op en kijkt bezorgd naar de overzijde van de rivier. Het is begonnen, er branden vijf grote vuren!

Woest wordt Lebuïnus, woest! En zonder nadenken loopt hij naar de oever van de rivier, loopt het water in en begint naar de overkant te zwemmen. Zijn pij zuigt zich vol met water en wordt loodzwaar.

‘Halleluja! Ik zal en moet de overkant halen! Zo waarlijk helpe mij God!’

Ternauwernood weet Lebuïnus de westoever te bereiken, hij trekt zichzelf omhoog en laat zich uitgeput vallen in het zand. Als hij op adem is gekomen, staat Lebuïnus druiwend van het water op en loopt vastberaden richting de vijf vuren. Hij ziet de mensen er omheen dansen. Beltane! Die heidense viering! Alle mensen zijn naakt en dragen hoofdtoeien van wilgentakken en veren. Haastig slaat hij een kruis. Als hij nog dichterbij komt, begint hij hun gezichten te zien. En te herkennen! Hij ziet hoofdman Mik. Samen met zijn Broederschap van de Wilg danst hij rond het middelste vuur. Maar ook anderen...

‘Halleluja! Mensen die ik gedoopt heb, kinderen van God! Ze staan nu hier te dansen als wilde saters en kronkelende duivels!’

Een plotselinge stem achter Lebuïnus veroorzaakt een koude rilling over zijn rug.

‘Ai! Vannacht is het volle maan, monnik! En de Beltanevuren zullen branden voor het feest van de Watergodin, de godin van vruchtbaarheid en zuivering! Ai!’

Hoofdman Mik staat lachend achter Lebuïnus. De krijgers van de Broederschap van de Wilg zien er nog gevaarlijker uit dan anders. Hun bezwete, naakte lichamen zijn beschilderd met symbolen. Ze zijn behangen met linten, kralen en belletjes. Opnieuw komt Mik dreigend op Lebuïnus af. Hij houdt het puntje van een korte dansspeer onder de neus van Lebuïnus.

‘Ai! Monnik! Onder bescherming van nobele Buto! Ai! Maar het vuur van de godin zal de wereld zuiveren van jouw soort! Ai, Monnik!’

Dan lopen Mik en de Broederschap schreeuwend en gillend door. Nogmaals slaat Lebuïnus een kruis. Hij loopt naar het dichtstbijzijnde vuur en begint tegen de dansers te preken.

‘Halleluja! Volg geen goden zonder macht! Zij zullen jullie de vernietiging in sturen! Het vagevuur in de hel is grootser dan Beltane, verwoestender dan haar godin! Er is maar één God! Alleen Hij kan jullie ziel redden uit het eeuwig branden! Halleluja!’

De volgende morgen wordt Lebuïnus wakker in het gras, tussen wat struiken. Alles doet hem zeer, zijn hoofd, zijn handen, alles. Dan dringen de donderende trommels en schallende hoorns weer door, de Beltane is nog in volle gang. Als Lebuïnus zijn ochtendgebed doet, valt het hem pas op dat er een vuurstapel uit is! Er branden nog vier vuren, er zijn niet genoeg mensen om de vuren te onderhouden. Het heeft gewerkt, de godin verliest haar krachten! Halleluja! Hij loopt naar het dichtstbijzijnde vuur. Daar aangekomen slaat Lebuïnus een kruis en begint, net als de nacht ervoor, tegen de dansers te preken.

‘Halleluja! Volg geen goden zonder macht! Zij zullen jullie de vernietiging in sturen! Het vagevuur in de hel is grootser dan Beltane, verwoestender dan haar godin! Er is maar één God! Alleen Hij kan jullie ziel redden uit het eeuwig branden! Halleluja!’

Onvermoeibaar blijft de magere monnik tussen de dansers doorprediken. Er zijn die dag weer dansers gestopt met dansen. Halleluja! Opnieuw wordt Lebuïnus wakker in de vroege ochtend met een pijnlijk lichaam en een houten kop. Hij doet zijn ochtendgebed en kijkt naar de Saksen die hun derde dag Beltane vieren. Er branden nog drie vuren!

Zo gaat het ook de volgende dag en de volgende. Lebuïnus predikt en valt aan het einde van de dag dodelijk vermoeid in een diepe slaap, om de volgende morgen te ontdekken dat er een vuur is gestorven.

Tot op een avond alleen het middelste vuur nog brandt. Onverstoort blijven de vijftien krijgers van de Broederschap van de Wilg doorgaan. Ze dansen al bijna vijf dagen en niets lijkt hen te stoppen. En de brandstapel lijkt groter te worden in plaats van kleiner!

Zoals altijd wacht Wittekind, de trouwe Saks, geduldig aan de kade op de eigenwijze monnik. Hij tuurt in het donker over de IJssel en probeert te zien wat er gebeurt bij dat vreemde, laatste Beltanevuur. Hij ziet wel de dansers van de Broederschap, maar geen Lebuïnus. Die magere monnik moet daar ergens zijn!

Wittekind houdt het niet langer, hij moet zijn vriend helpen en daar weghalen voor er gekke dingen gaan gebeuren. Hij loopt naar de kade, knoopt een bootje los en begint te roeien. De kade staat vol Saksen, een ieder kijkt gelaten toe hoe Wittekind langzaam verdwijnt uit het licht van de lantaarns.

Wittekind bereikt in het donker de westoever. Hij trekt het bootje aan wal en loopt gespannen richting het laatste

vuur. Als hij halverwege is, ziet Wittekind de gestalte van Lebuïnus opdoemen in het licht. Hij gaat bij een van de dansers staan. Wittekind ziet de Broederschap zelfs stoppen met dansen! Hij ziet hoofdman Mik en de monnik tegenover elkaar staan...

Wittekind weet niet meer precies wat hij daarna zag, maar hij is er wel van geschrokken! De Saks zit helemaal verward naast nobele Buto, bij een haardvuur en het licht van een lantaarn. Er staan dampende kommen soep voor hen op tafel.

'Ik... Ik zag Lebuïnus en de Broederschap! Ik zag hen gebaren en schreeuwen bij het vuur, recht tegenover elkaar! De magere, biddende monnik en de vijftien naakte krijgers! Toen veranderde het laatste Beltanevuur, het leek groter en wilder! Lichtflitsen schoten er aan alle kanten uit! Geloof me! Groene, blauwe en toen... Kaboemm!! Toen ik bijkwam kwam de zon net op en in het eerste daglicht ben ik gaan kijken wat er gebeurd was met de monnik en de Broederschap van de Wilg. Wat heeft zich daar afgespeeld die nacht? Waar zijn Lebuïnus en de Broederschap? Toen ik op de plek aankwam was het enige dat ik aantrof een grote verschroeide plek in de aarde... En zestien wilgen!'

Niemand heeft ooit nog iets gehoord van de monnik Lebuïnus en de Broederschap van de Wilg, maar zolang men zich kan herinneren, staan er zestien wilgen op de westoever van Deventer...

Dirck krijgt de geest

Fred Hierck

Inwendig vloekend en scheldend stiefelt Dirck van den Worp over het schelpenpad tussen de grafzerken door, de doden niet ontziend als spraken zij vanonder hun ligplaats hem toe: 'Man, kan het niet kalmer aan?'

Deze alleenspraak voerde hij al vele jaren, hakkend en gravend op de dodenakker, onder het toezien oog van de stovenzetsters in afwachting van het moment dat zij aan de beurt waren.

Iets wisten zij zeker: ooit zou Dirck hen onder de zoden leggen, waarschijnlijk op een plek die voor de armeren was gereserveerd. Of nog meer achteraf, waar de totaal anonieme personen, terechtgestelden of om andere duistere redenen niet te herdenken personages lagen. Van ieder kende Dirck hun geschiedenis, goed en kwaad, niets kon hem deren, als zijn werk maar werd beloond. Neerbuigend bij de voorname stedelingen van wie hij de graven onderhield, spugend in de uithoek waar slechts nummers op verweerde stenen de plek aanduiden waar een mens zijn laatste rustplaats heeft gevonden.

Maar vandaag waren het geheel andere redenen die zijn ongenoegen hadden gewekt. In stadsherberg 'de Steerne' was een heftig meningsverschil ontstaan tussen hem en de koster van de Grote Kerk.

Zoals altijd, als het verhaal van de kip en het ei aan de orde kwam. In dit geval ging het wederom om de onderlinge twistvraag wie van hen de belangrijkste functie bekleedde binnen het kerkelijke gebeuren. De koster binnen de kerk bij de dodendienst of de doodgraver bij diens werk op het Grote Kerkhof. Met name de woorden GROTE Kerkhof en GROTE Kerk waren hun eeuwigdurende twistappel.

De koster was meestal in het voordeel als over deze kwestie de mening werd gevraagd van andere habitués, want, al stond hij niet direct onder God, hij stond er toch dichtbij. Althans, dit was de opvatting van de meesten. Of het moest zijn omdat de koster nog wel eens een oogje dichtkneep als hij zag dat sommigen van hen deden alsof zij een offergave in het hen toegereikte zakje aan de lange stok plengden. Van de doden niets dan goeds maar deze waren niet in staat om één oogje toe te knijpen, want die waren reeds stevig toegeknepen. Hun offer was slechts een gewicht dat tot stof diende te wederkeren, gekist of gewikkeld en bovendien onzichtbaar.

Eerder op de dag had de koster weer treiterend een valse opmerking gedaan over hun beider status. Snerend over alle hoofden had het geklonken: morgen is er een mis met drie Heren tijdens de uitvaart van Alexander Hegius in de Grote Kerk. Hij wordt in de koorgang, links van de crypte, ter aarde besteld. De koster meende dat Dirck van den Worp hierbij totaal niet belangrijk was.

Dirck zag erop toe dat de plek bij de crypte in gereedheid werd gebracht. De stovenzetsters verrichtten hier dagelijks hun schoonmaakwerkzaamheden zodat de diensten vanaf de vroegmis schoon konden worden volbracht. En dit alles gebeurde onder het goedkeurend oog van de gekruisigde en de pastoor, die in die plechtige dagen koster Harm weleens uitnodigde voor een slok miswijn in de sacristie alvorens hij, geholpen door de koster, zijn albe aantrok.

Welaan, was dit niet belangrijk?

Mokkend was Dirck weggesloft naar het kleine dodenhuisje op de akker. Achter de baar lag een kruikje drank verborgen die hij deze keer overvloedig had gedronken. Met een kwade dronk was hij de hof opgegaan, waar hij min of meer doelloos rondliep tot hij was aangeland bij de plek waar hij grotendeels onttrokken bleef aan het oog van voorbijgangers of een enkele nabestaande bij een graf voor een wijle van treuren of onderhoud.

Tot plotseling tijdens zijn humeurig peinzen over de ontstane gebeurtenis een verschijning in een lang wit gewaad voor hem stond en een vaag beeld van herkenning bij Dirck oprees. Dit kon niet waar zijn! Van schrik, verbijstering en ontzag knielde Dirck en sloeg een kruis. Was dit niet Wolter de Hoge die hij voor een jaar geleden voor dood onder de zoden had geholpen? Hoe kon hij, eenvoudig mens, begrijpen dat Wolter de Hoge ontkwam aan de tweede dood, die van de vergetelheid?

Maar wie zou zijn ervaring willen geloven als hij dit als tegenwicht in de herberg zou vertellen? Men zou hem voor gek verklaren, het toedichten aan overmatig drankgebruik of misschien wel als een totale leugen en godslastering. Even plotseling als hij verscheen verdween de geest weer voor zijn blik. 'Deze paternoster was toch maar gedaan', dacht hij, niet beseffend dat dit een teken uit de hemel moet zijn geweest met de betekenis van: Deventer, vergeet Uw grote mannen niet.

De beul van Deventer

Jurriën Roossien

Deze geschiedenis begint eigenlijk in de Kranensteeg. De Kranensteeg is een klein steegje met allemaal boogjes. Deze boogjes zaten er niet voor niets. O nee, deze boogjes hadden een functie: in de Middeleeuwen hingen er stroppen aan. En in dit steegje stond een schavot.

Geen gewoon schavot maar een klapschavot. Dat werkte als volgt: aan het eind van de steeg stonden twee paarden en aan die paarden was een touw bevestigd.

Dit touw was verbonden met het schavot. Als de twee paarden vier stappen naar voren deden klapte het schavot naar beneden.

En als men het schavot weer omhoog wilde hebben bracht men de paarden naar het andere einde van de steeg. Dan konden de paarden het schavot weer omhoog trekken.

Vervelende mensen werden hier naar het schavot gebracht, de stroppen werden om hun nek gedaan en dan hoorde je 'Hup peerd!' Het schavot klapte vervolgens naar beneden.

De Kranensteeg was hier speciaal voor uitgekozen. Omdat er overal huizen omheen stonden kreeg de schreeuw van de terechtgestelde een harde echo mee. Een harde echo, die men door heel Deventer kon horen.

Je ziet als je goed kijkt, zes bogen in de Kranensteeg. Dus voor zes vervelende mensen. En in de zijmuur zat nog een klein boogje dat voor kinderen bedoeld was. Maar dat is uit schaamte dichtgemetseld, alhoewel je de boog nog wel kunt zien zitten.

Zo, dit was de voorgeschiedenis van de Kranensteeg.

Het verhaal kan beginnen.

In de middeleeuwen hadden de monniken het eigenlijk voor het zeggen. Als zij vonden dat er iets kwalijks gebeurde, werd dat direct berecht.

En negen van de tien keer niet echt zachtzinnig. Als je een brood gepikt had werden er twee vingers van je hand gehakt.

Had je een kruik bier zonder te betalen meegenomen dan werd je mond voor een week dicht genaaid. Men liet een klein openingetje over waardoor een rietje gestoken kon worden, zodat je met veel pijn en moeite wat water kon drinken.

En zo waren er allerlei straffen.

Als je vreemd was gegaan of hiervan verdacht werd, naaide men je rechterduim vast tussen je wijs - en middelvinger, waardoor iedereen kon zien wat voor iemand je was.

En dat werd nooit meer losgemaakt, zodat je rechterhand helemaal vergroeide.

Al deze straffen werden voltrokken door de beul van Deventer. Niemand wist wie de beul was want hij droeg altijd een zwarte kap over zijn hoofd, waarin twee gaten zaten waar hij doorheen keek.

En als je drie keer bestraft was en voor de vierde keer voor een vergrijp gepakt werd, werd je naar het schavot gebracht en opgehangen.

Uit papieren die circa twintig jaar geleden gevonden zijn, is komen vast te staan dat de beul de persoon was die de meeste vergrijpen bij de monniken aanmeldde. Ook bleek, dat de beul mensen aangaf die hij niet zag zitten. Zo werden vele onschuldige mensen berecht, maar niemand kon de beul aanklagen want niemand wist wie hij was.

Tijdens de ophangingen moesten de toeschouwers verplicht aan de kant van de IJssel staan. Wanneer de beul dan achter het schavot 'Hup peerd!' riep, sprong hij snel van het schavot af, liep de Noorderbergstraat in, deed zijn kap af en zijn beulskleding uit, legde dat in een portiek en liep daarna rustig via de Waterstraat naar de IJssel.

Vervolgens ging hij tussen de menigte staan om zo de laatste stuiptrekkingen van de gehangenen te kunnen zien.

Uit diezelfde papieren is ook duidelijk geworden welk verhaal er achter de opgravingen op het Grote Kerkhof zit. Daar werd een grote doods-kist gevonden met zeven lichamen en aan de binnenkant van de kist zaten krassen. De geraamtes hadden tandafdrukken en er lag één skelet bovenop de kist.

Ook hierin heeft de beul zijn aandeel gehad.

Dat ging zo:

De beul had aan één persoon een bijzonder gruwelijke hekel en die persoon heette Adrieanus Neissoor. Adrieanus Neissoor had alles wat de beul niet had. Hij was een vrolijk mens, hij was lang en hij was geliefd bij veel mensen in de stad. Adrieanus kon altijd wel weer de nieuwste verhalen vertellen en hij verdiende een goede boterham met allerlei voorstellingen. Hij had zelfs het predikaat van hofverteller. En wat ook een doorn in het oog van de beul was: Adrieanus Neissoor had een beeldschone vrouw. De beul begeerde deze vrouw.

De beul begon langzamerhand een plan te bedenken om van die Adrieanus af te komen. Hij ging naar de monniken toe en vertelde hen dat hij Adrieanus gezien had toen die bezig was een brood te stelen bij de bakker in de Nieuwstraat.

De monniken vroegen aan de beul: 'Durf je dat op papier te zetten zodat we bewijs hebben?'

'Maar natuurlijk,' zei de beul en schreef het op papier zonder het te ondertekenen.

Adrieanus werd thuis opgehaald om voor de monniken te verschijnen. Hij liep vrolijk mee en dacht: 'Misschien moet ik wel een bijbels verhaal vertellen voor de monniken.'

Maar dat pakte anders uit. De monniken veroordeelden Adrieanus voor het stelen van brood bij de bakker. Zijn verweer dat hij dat niet gedaan had, dat hij elke dag een brood haalde bij de bakker en dat hij altijd een week vooruit betaalde hielp niks. Er zouden twee vingers van zijn rechter hand afgehakt worden.

Zijn vrouw die meegelopen was, zag dat het verkeerd zou gaan en rende snel naar de bakker, om hem te laten getuigen dat Adrieanus de waarheid sprak.

De beul - die niet helemaal gek was - had dit voorzien en was bij de uitspraak van de monniken.

'Meteen maar doen?' vroeg hij aan de monniken. Toen zij knikten pakte hij de rechterhand van Adrieanus en deed er een lederen band om die hij vastmaakte aan het hakblok. Adrieanus schreeuwde dat hij onschuldig was, maar niemand luisterde.

Uit zijn beulskleding pakte de beul een handschoen waarvan de duim, ringvinger en pink aan elkaar waren vastgenaaid, zodat alleen de wijsvinger en de middelvinger er uitstaken. Nu bond hij de hand strak op het hakblok en deed zijn speciale vingerhakbijl omhoog. Met grote snelheid liet hij de bijl naar beneden vallen.

Ondertussen ging de deur open en in de opening stond de bakker. Hij riep 'Sto-'

'HAK', deed de bijl en de twee vingers waren er af.

'P' was het laatste dat uit de mond van de bakker kwam.

'Wat komt u hier doen?' vroegen de monniken aan de bakker.

'Ik werd opgehaald door de vrouw van Adrieanus en het klopt wat hij zei. Hij betaalt altijd in het voren zodat ik meel kan inkopen. Elke dag mag hij zijn verse brood ophalen. Hij is dus onschuldig.'

'Gedane zaken nemen geen keer', zeiden de monniken en stonden op om de zaal weer te verlaten. De beul ging over Adrieanus staan en zei: 'Dit is de eerste keer. Binnen één jaar zullen er nog twee keer volgen en dan Hahahahaha!'

De bakker en de vrouw van Adrieanus hielpen hem overeind, verbonden zijn vingers en brachten hem naar huis.

Zes weken duurde het voor hij zijn hand een beetje kon gebruiken. Toen hij weer voor het eerst buiten kwam om weer eens een verhaal te vertellen begonnen vele mensen te roepen: 'Leve Adrieanus, leve de onschuldige, leve Adrieanus!' De bakker had aan iedereen verteld wat er was gebeurd en de mensen vertelden dat weer door aan andere mensen zodat op een gegeven moment heel Deventer op de hoogte was.

De beul zag dit met afgunst aan en dacht bij zichzelf: 'Wacht maar. Over een jaar ben je er niet meer en dan krijg ik je vrouw.'

In de winter kwam Adrieanus graag op het ijs, om ijsvertellingen te doen. Vele kinderen bleven urenlang luisteren. De ouders konden dan lekker even zwieren op de schaats zonder hun kroost. Nu was het zo dat Adrieanus niet kon schaatsen. Hij liep over het ijs op klompen met een soort spijkers erdoor geslagen zodat hij niet uit kon glijden. Op zekere dag was Adrieanus zijn ijsklompen kwijt en moest hij op gewone klompen over het ijs. Waar hij altijd zo bang voor was gebeurde. Zijn benen gleden onder zijn lichaam weg, hij viel keihard op het ijs, een van zijn klompen vloog van zijn voet af en raakte een kind tegen het been.

Niemand wist dat de beul op het ijs was, want niemand wist wie de beul was. Maar de beul had het incident gezien en ging naar de monniken om rapport uit te brengen. De volgende dag werd Adrieanus opgehaald om voor de monniken te verschijnen. Zijn vrouw mocht dit keer niet mee.

Van de monniken kreeg Adrieanus te horen dat hij zich schuldig had gemaakt aan het trappen van een kind. Daar stond een straf op die bestond uit het verbrijzelen van een knieschijf. De beul, die weer in de zaal aanwezig was, pakte een grote houten knots en sloeg onverwachts tegen Adrieanus' rechterknieschijf. Als het stil was geweest had je hem kunnen horen kraken en barsten. Maar buiten werd er geschreeuwd: 'Laat Adrieanus vrij, hij heeft niets gedaan!'

Adrieanus stortte in van de pijn en bleef kermend op de grond liggen. De beul boog zich voorover, zei: 'En dat is twee', en ging luid lachend weg. De monniken liepen naar het raam en zagen een menigte woedende mensen staan die allerlei verwensingen naar hen schreeuwde.

'Haal hem maar op', zeiden de monniken en gingen via de andere uitgang naar hun eigen vertrekken. Adrieanus werd opgehaald door zijn vrouw, die allerlei mensen had opgetrommeld om te demonstreren. Zij namen hem voorzichtig mee naar zijn huis. De mensen droegen hem letterlijk op handen.

Het duurde zes maanden voordat Adrieanus weer een beetje kon lopen op één goed been en één stijf been. De timmerman had een kruk voor hem gemaakt: precies op de goede hoogte. De meubelmaker had de kruk mooi bekleed zodat het toch heel wat leek. Op zeker moment kreeg Adrieanus een bode aan huis met het verzoek een verhaal te vertellen aan het hof. Hij moest drie dagen per koets reizen en ook de terugweg zou drie dagen duren. Helaas kon zijn vrouw niet mee want die was tijdens de bedperiode van Adrieanus zwanger van hem geworden (want ach, je moet toch wat doen als je maanden op bed moet blijven liggen) en zij had een behoorlijk dikke buik. Dus moesten er andere mensen mee: het buurmeisje ging mee om onderweg voor eten te zorgen en ook de koetsier en een verpleger stonden hem bij tijdens deze lange tocht.

Adrieanus kwam na een week terug. Hij was gekleed in de mooiste kleding. Hij had allerlei cadeaus bij zich. Ook de verpleger, het buurmeisje en de koetsier zagen er goed gekleed uit en ook zij hadden allemaal cadeautjes bij zich. Het hof had hen rijkelijk beloond voor het optreden van Adrieanus.

De vrouw van Adrieanus was dolblij dat haar man weer terug was. Ze vertelde hem, dat ze het eerste getrappel in haar buik had gevoeld. De Deventer bevolking was zeer zorgzaam voor Adrieanus en zijn vrouw. Wie wat kon

missen bracht het naar hen toe. En zo richtten zij een hele kinderkamer in.

De beul was in de loop der tijd steeds jaloers op Adrieanus geworden. En nu kreeg zijn vrouw ook nog een kind van hem! Dat had de beul anders gepland: dat kind had eigenlijk van hem moeten zijn. Hij moest en zou zijn laatste troef uitspelen: hij verspreidde het gerucht dat Adrieanus zijn vrouw geroofd had van een belangrijk heerschap. Maar de Deventenaren geloofden dit niet en riepen dat het leugens waren.

Maar toen het gerucht de monniken ter ore kwam geloofden zij het wel, want zij hadden geen contact met de bevolking.

En zo kwam het, dat Adrieanus voor de derde keer voor de monniken moest verschijnen.

De beul vertelde tegen iedereen dat Adrieanus weer voor de monnikenraad moest komen. Ook de vrouw van Adrieanus hoorde het nieuws.

Ze trommelde honderden mensen op en ze gingen naar de monnikenraad. De beul wreef in zijn handen en zorgde dat hij weer in de zaal was, voordat Adrieanus berecht zou worden.

De monniken beschuldigden Adrieanus van het roven van zijn vrouw. Als vergelding zou zijn duim tussen de wijsvinger en de middelvinger worden vast genaaid.

Op dat moment begon het buiten stenen en klodders klei te regenen. De bevolking drong naar voren om in de zaal van de monnikenraad te komen. De beul stond op en fluisterde wat in het oor van de monnikenraad. Na even gesmoesd te hebben besloot de raad dat Adrieanus ook zijn vierde veroordeling verdiende en dat was ophanging. 'Wat heb ik nu weer gedaan wat ik niet gedaan heb!' riep Adrieanus.

'De veroordeling komt erop neer, dat elke keer als je hier voor de raad komt er buiten een opstoot ontstaat. Wij veroordelen je dan ook voor oproerkraaien. Je ondermijnt ons gezag, dat kunnen we niet dulden. Daarom hebben we het besluit genomen om je morgenochtend om 10 uur op te hangen samen met nog vijf andere veroordeelden en één kind.'

Adrieanus werd die nacht in de cel gegooid (die cel is er overigens nog steeds en bevindt zich in het stadhuis onder de kamer van de burgemeester). Die nacht was het erg rumoerig in de stad. Er braken overal relletjes uit en her en der vloog er wat in de fik. De volgende ochtend stond het langs de IJssel stampvol met mensen. Ze schreeuwden en gooiden met rot fruit en groenten. Het was zelfs zo erg, dat een groep soldaten moest ingrijpen.

Maar toen om 10 uur de groep veroordeelden aankwam met de beul op hun hielen, werd het plotsklaps stil. De veroordeelden werden naar het schavot geleid. Toen gebeurde er iets ongebruikelijks: volgens de richtlijnen zou de langste veroordeelde vooraan moeten staan omdat het klapschavot daar het diepst wegzakte. De kleinste veroordeelde stond altijd achteraan. Maar deze keer was het precies andersom en stond Adrieanus achteraan. Vooraan blèrde het kind luidkeels: 'Het was wel gestolen, maar het smaakte ons goed. Zo zijn we in leven gebleven.'

Ze kregen allemaal de strop om hun nek. De beul controleerde de strop nauwkeurig.

Bij Adrieanus aangekomen ging hij op zijn tenen staan en zei: 'Dit was nummer drie en tevens nummer vier. Ik zie je gelukkig nooit meer terug.'

Hij sprong van het schavot af en riep: 'Hup peerd!'

De paarden deden vier passen naar voren en het klapschavot viel neer. Iedereen bungelde aan zijn strop. Alleen Adrieanus kon nog net op zijn tenen staan.

Een uur later, toen alle toeschouwers weg waren kwam de beul terug met een grote kar met reuzenwielen. Hij haalde de lijken een voor een uit hun strop. Bij Adrieanus aangekomen hoorde hij, dat die nog ademde. Hij pakte zijn knots en sloeg tegen het hoofd van Adrieanus. Zijn hoofd zakte naar beneden en een lange zucht verliet zijn mond. Ook hij werd nu op de kar gegooid en zo werden alle zeven lijken naar het Grote Kerkhof gebracht. Daar aangekomen werden ze in één grote kist gestopt die al in het graf stond. Adrieanus onderop en alle anderen gedode volwassenen daar bovenop en het kind helemaal bovenop. Ook de kruiken bier en wijn die de nabestaanden hadden meegenomen om mee te begraven, werden in de kist gestopt.

De beul vond dat wel zonde, eigenlijk wou hij het elke keer weer zelf houden. Maar stel je voor dat iemand hem met een kruik zou zien die toebehoorde aan een gehangene. Dan zou de hele stad in een mum van tijd weten dat hij de beul was.

Toen de beul controleerde of alles goed in de kist lag, zag hij dat Adrieanus zijn ogen open deed. De beul schrok zich rot en riep: 'Dood man, jij moet dood!'

Snel pakte hij een hamer en spijkers en timmerde de kist dicht. Toen de kist dicht zat hoorde hij heel zacht: 'Haal me eruit, haal me eruit...'

De beul begon het graf dicht te gooien en toen er net een laagje zand op lag voelde hij een zware klap tegen zijn achterhoofd. Hij viel voorover in het graf. Vele handen gooiden daarna het graf helemaal dicht en stampten het goed aan.

En zo is er na eeuwen toch een antwoord gekomen op de vragen over de kist met krassen en de geraamtes met tandafdrukken.

Arme Erasmus

Henk J. van Baalen

Het was eind 15e eeuw een drukte van belang aan de Welle-kade van Deventer. Boten uit allerlei landen meerden af om hun producten te lossen en andere koopwaar weer mee te nemen. Tussen de deinende grote Koggeschepen voeren kleine bootjes behendig door.

Het was de handel die het middeleeuwse Deventer groot maakte en vooral de Hanze, een verbond van steden en kooplieden, zorgde voor een enorme economische ontwikkeling.

Op de Sint Jacobsmarkt van eind juli wemelde het van de buitenlanders die binnen de veilige stadsmuren in de vele herbergen en taveernen goede zaken deden en hun transacties na afloop vierden met grote glazen bier en wijn. Niet alleen per schip, maar ook met grote hessenwagens, getrokken door zes of acht paarden, werden uit Twente en Duitsland goederen aangevoerd.

Het belangrijkste artikel was de gedroogde kabeljauw uit Bergen in Noorwegen, die behandeld was tot stokvis en naar Deventer werd getransporteerd en van daaruit werd verhandeld. Spottend werden de Deventenaren al gauw 'stokvissen' genoemd en in carnavalstijd heette de stad 'Stokvissengat'.

Maar Deventer was niet alleen wijd en zijd bekend om zijn vis of de Deventer koek, maar ook om het boek. Naast de Latijnse school op het Grote Kerkhof, waar immers kennis van boeken was die nog met de hand werden geschreven, had zich de drukker Jacob van Breda gevestigd.

'Desiderius, ga je mee naar de kwakzalvers en goochelaars op de Brink kijken?', vroegen zijn medeleerlingen van de Latijnse school, Thomas van Kempen en Adriaan Floriszoon, die het later nog tot paus zou brengen. 'Maar we mogen van meester Hegius niet buiten het Grote Kerkhof verblijven', sprak Erasmus in de enorme drukte. 'Hij is zo streng!'

De nauwe doorgang tussen de Latijnse school en het kerkhof liep vol met kooplieden en nieuwsgierige Deventenaren die niets van de gebeurtenissen wilden missen. Er was zeker weer een begrafenisceremonie, want de klokken van de Grote- of Lebuïnuskerk luidden. Zou het weer zo'n rijk persoon zijn die in de kerk werd begraven en die straks in de hete zomer zou gaan stinken door het ontbindingsproces? De leerlingen van de Latijnse school zagen bijna elke dag wel een begrafenis op het kerkhof. Ze waren er al aardig aan gewend. 'Zeur niet, Erasmus. Al die zotte figuren zijn toch prachtig om te zien en te horen. Gun jezelf een verzetje, vrome kwezel', jenden zijn medeleerlingen.

'Ik moet eerst heel nodig plassen', antwoordde Erasmus, 'maar als ik naar het toilet in de school ga, mag ik er niet meer uit.'

'Kom joh, doe het hier achter de ingang van het kerkhof tegen de heg. Dan kunnen we direct weg.' Erasmus aarzelde niet langer, liep het kerkhof op en plaste achter de heg, terwijl honderden bezoekers aan de andere kant nietsvermoedend voorbij liepen. Zo, dat luchtte op.

'Dekselse jongen, heb jij geen manieren geleerd! Durf jij deze gewijde grond te besmeuren. Schande!'

Hoe kon rector Alexander Hegius hem hebben gesnapt? Had hij hem gevolgd? Met een rood hoofd van schaamte werd Erasmus door Hegius bij zijn oor gepakt en meegenomen naar het schoolgebouw, terwijl zijn medeleerlingen Thomas van Kempen en Adriaan Floriszoon op veilige afstand toekeken. In de rectorskamer aangekomen werd Erasmus streng toegesproken. Gelukkig had hij zijn broek snel dicht kunnen maken, anders zou de schande nog groter zijn geweest.

'Wat zei Seneca ook al weer, Erasmus?', sprak Alexander Hegius op strenge toon.

'*Non scolae sed vitae discimus*', sprak een hakkende Erasmus.

'En, wat betekent dit?'

'We leren niet voor de school maar voor het leven.'

'Juist', reageerde Hegius. 'Van de manieren die je op school leert, zul je later veel plezier hebben. Derhalve geef ik je als straf voor je zothed het schrijven van een miljoen strafregels: Ik mag niet op het kerkhof plassen. En nu meteen beginnen.'

Wie nu gaat kijken naar het raam bij de voordeur van de Latijnse school, ziet Desiderius Erasmus nog steeds schrijven, terwijl vanuit de medaillons in de voorgevel Alexander Hegius, Adriaan VI, Thomas a Kempis en Geert Grote toekijken. Soms als het heel stil is op het plein, kun je Erasmus nog vertwijfeld horen zuchten: 'Ik mag niet op het kerkhof plassen.'

Waar is de antiquaar Gerard Bruyns?

Almar Otten

Het bureau van rechercheur Ellen van Dorth is bedolven onder dikke stapels vergeelde en gerafelde papieren. Ze zijn afkomstig uit het politiearchief en zijn gedateerd van januari 1973 tot maart 1975.

‘Wat ben jij aan het doen?’

Ellen schrikt op. Het is Jozef Laros, de ervaren rechercheur die sinds de toetreding van Ellen tot de Deventer recherche, anderhalf jaar geleden, haar mentor is. Hij leunt tegen de deurpost en grijnst.

‘Op zoek naar gegevens over de Deventer putmoord.’

‘Hè?’

‘Ja, de Deventer putmoord. Gepleegd eind ‘72 en nooit opgelost.’

‘Dat hoeft je mij niet te vertellen. Iedere Deventenaar heeft wel eens gehoord van de moord op Tjalling Tjalkens.

Breng die spullen maar terug naar het archief. Dat is zonde van je tijd.’

Ellen heeft het afgelopen jaar geleerd dat ze zich niet van de wijs moet laten brengen door de hautaine manier waarop Jozef haar en ook andere mensen soms bejengt. Meestal doet hij dat als iets anders hem dwarszit.

‘Hoezo?’

‘Ten eerste, de zaak is verjaard. Als de moordenaar zich nu zou melden, bieden we hem een kop koffie aan en sturen hem weer naar huis.’

‘Dat had ik ook al bedacht. Toch vind ik het raar om helemaal niets te doen als iemand informatie heeft waarmee een moordzaak kan worden opgelost, ook al is het dertig jaar na dato.’

Nu kijkt Jozef Ellen verbaasd aan.

‘Wat bedoel je?’

‘Vanochtend belde een man. Hij sprak met een buitenlands accent en zei dat hij wist wie de putmoord had gepleegd.’

‘En?’

‘Hij wilde geen naam noemen.’

‘Belachelijk. Wat dan wel?’

‘Niets, hij zou over een paar dagen weer contact opnemen.’

‘Telefoonnummer?’

‘Nee. Verder weet ik niets.’

‘Merkwaardig. Ik zou er niet teveel energie in stoppen.’

‘Dat is goed,’ zegt Ellen meegaand. ‘Je zei dat het zonde van de tijd was om het archief door te spitten. Waar moet ik mijn informatie dan vandaan halen?’

‘Praat met mij. Ik heb mij eind jaren tachtig eens grondig mogen verdiepen in alle niet verjaarde cold cases. De putmoord was er één van. Ik heb mij nog in de put onder de Elegast laten zakken om met eigen ogen de plek te zien waar het lijk op 3 januari 1973 is gevonden.’

‘Dat lijkt mij sterk. Ik heb net gelezen dat die put een diameter had van vijftig centimeter.’

Jozef glimlacht.

‘Bij wijze van spreken dan.’

‘Hoezo trouwens De Elegast? Ik dacht dat het om een put in de Gildekelder ging.’

‘Dat is hetzelfde pand.’

‘Dus ik sta wel eens te dansen op de plek waar het lijk is gevonden?’

‘Ja.’ Jozef denkt even na. Ellen kent Jozef inmiddels goed genoeg om te zien dat zijn interesse is gewekt.

‘Misschien reageerde ik net wat te snel. Als je op dit moment geen dringende zaken onderhanden hebt, kan het toch wel zinvol zijn om je te verdiepen in de Deventer putmoord. En dan bied ik mij aan als informatiebron.’

‘Prima. Heb je nu tijd?’ vraagt Ellen, feller dan ze van plan was.

‘Ha, ha,’ lacht Jozef. ‘Zo ken ik je weer. Begin van de middag?’

‘Goed, dan zie je mij verschijnen.’

Ellen luistert hoe het geluid van Jozefs voetstappen in de lange gang van politiebureau steeds zachter wordt. Wat kwam hij hier eigenlijk doen? Waarschijnlijk alleen een praatje maken om zijn gedachten even te verzetten. Dat doet hij wel vaker.

De gretigheid waarmee ze net het ene na het andere archiefstuk doorploegde is verdwenen. Ellen heeft ervaren dat het fenomenale geheugen van Jozef een betere en vooral beter toegankelijke informatiebron is dan politiedossiers. Voor het eerst die ochtend voelt ze hoe warm het is. Dat komt niet alleen doordat de zon inmiddels pal op het grote raam van haar kamer staat. De aanhoudende hitte die Nederland sinds april teistert, heeft zelfs de dikste muren van de Deventer binnenstad door en door opgewarmd. Gebouwen koelen ‘s nachts niet meer af. Steeds meer bewoners nemen om elf uur ‘s avonds het laatste pontje over de IJssel en slapen in een tentje in de uiterwaarden of het stadspark. Ellen heeft het twee dagen geleden ook geprobeerd, maar vond de relatieve koelte niet opwegen tegen

het nachtelijke rumoer.

Op alle fronten ontwricht de hitte het Deventer leven. Het water in de IJssel heeft twee dagen geleden een historisch laag peil bereikt. Morgen wordt alle scheepvaart verboden. De IJsselcentrale kan haar koelwater niet meer kwijt en draait nog slechts op halve kracht. De provincie Overijssel ontraadt sinds vorige week het gebruik van airconditioning in kantoorgebouwen en overweegt een totaalverbod. De Deventer middenstand ziet zich voor een dilemma geplaatst. Tussen twaalf en vier staan de meeste winkeliers werkloos te wachten op klanten. Steeds meer ondernemers pleiten daarom voor mediterrane openingstijden. De verantwoordelijke wethouder wil daar echter niets van weten. De directeur van de VVV ziet daarentegen wel kansen: Sevilla aan de IJssel. Dat is weer eens wat anders dan Moskou, Istanbul of Oxford.

De kersverse burgemeester van Deventer is geen rustige start van zijn nieuwe baan gegund. Al voor zijn komst heeft zijn geloofsovertuiging voor het nodige rumoer in de stad gezorgd. Nu heeft hij zich laten vertellen dat er aankomende zondag meer dan honderdduizend mensen worden verwacht op de jaarlijkse boekenmarkt. Van alle kanten is hij erop gewezen dat de massaliteit van het evenement tot dezelfde problemen kan leiden als een jaar geleden bij de Vierdaagse van Nijmegen. Fanatieke boekenliefhebbers zouden kunnen overlijden als gevolg van uitdroging en oververhitting. Het liefst had hij het evenement daarom afgelast. Dat is echter geen optie. Het zou koren op de molen zijn voor het deel van de bevolking dat zich vooraf zo kritisch heeft uitgelaten over zijn komst. Zij zouden hun vrees voor strengchristelijke normen en waarden meteen bewaarheid zien.

Jean-Paul Portegeijs, een 49-jarige man uit Roermond, heeft deze week geen last van de warmte. Hij voelt niet hoe het T-shirt dat hij al drie dagen draagt, plakt op zijn rug. Fysiek ongemak bestaat niet, hij laat niets tussen hem en zijn grote liefde komen. Zeven dagen lang geeft zich volledig over aan boeken. Onvermoeibaar speurt hij in Deventer naar lang gezochte meesterwerken of onverwachte parels. Het is de mooiste week van het jaar. Van maandagochtend tot en met zaterdagochtend bezoekt hij alle Deventer boekenwinkels, volgens het schema dat hij van te voren heeft gemaakt. Hij kent de meeste winkels inmiddels en weet hoeveel tijd hij nodig heeft om de collectie langs te lopen en een praatje te maken met de eigenaar van de zaak. Zaterdagmiddag begint het laatste deel van zijn persoonlijke boekenweek: het Tuinfeest en de Boekenmarkt. Zondagavond keert hij terug naar Limburg, meestal met een koffer en een rugzak vol boeken.

Vandaag is het donderdag en Jean-Paul Portegeijs zit in de schaduw van een grote kastanjeboom op het terras van de Brave Broeder. Hij wacht op zijn lunch, een Hanzestoofpot. In de verte hoort hij autogeluiden. Verder is het doodstil op het plein. Jean-Paul kijkt om zich heen. Er is geen mens te bekennen. De lucht boven de geparkeerde auto's trilt. Een meisje met een knalrood hoofd brengt Jean-Paul een Palmier. Ze zucht en veegt het zweet van haar voorhoofd.

Jean-Paul pakt het schema uit zijn rugzak. Hij heeft de hele middag gereserveerd voor Antiquariaat Bruyns, de grootste en meest gerenommeerde zaak van Deventer. De ochtend heeft hij doorgebracht in de panden van Antiquariaat Bouwmeester. Het heeft hem twee boeken over wielrennen opgeleverd, 25 jaar Doping geschreven door Theo Koomen -

in 1974 en het vrij recente boek van Willy Voet, de arts van Richard Virenque, Prikken en slikken, 30 jaar doping in de wielersport.

Antiquariaat Bruyns is gevestigd in een statig, maar toch onopvallend pand aan de IJsselzijde van het Grote Kerkhof. Van de buitenkant is het nauwelijks te herkennen als winkel. De eigenaar richt zich niet op toeristen en andere toevallige voorbijgangers. Hun aandacht wordt eerder getrokken door de Koekbakkerij, het markante pand op de hoek van de huizenrij. Jean-Paul kijkt naar de engelachtige figuur boven de ingang van het antiquariaat en haalt diep adem.

Verwachtingsvol duwt hij de zware geornamenteerde deur open. In de grote hal wacht hij op het klikje waarmee de deur achter hem in het slot valt. De stilte is nu compleet. Jean-Paul hoort zichzelf ademen. Het voelt indiscreet om zomaar door te lopen. Daarom wacht hij tot de eigenaar Gerard Bruyns de trap afkomt om te kijken wie er binnen is gekomen. Bewonderend kijkt hij naar de immense kroonluchter boven zijn hoofd.

Er gebeurt niets. Jean-Paul kucht een paar keer. Geen reactie. Aarzelend gaat hij toch maar naar boven. Hij kent de weg. Gerard Bruyns heeft zijn collectie verdeeld over drie kamers, kunst, topografie en literatuur. Zijn bureau bevindt zich in de topografiekamer. Daar staat ook een leestafel waar de antiquaar klanten een kop koffie aanbiedt als ze een boek willen bekijken. Vorig jaar heeft Jean-Paul er meer dan twee uur met Gerard zitten praten.

Ademloos heeft hij geluisterd naar de vermaarde antiquaar, die niet alleen interessante dingen vertelde over de geschiedenis van Deventer, maar ook over zichzelf. Het trof Jean-Paul hoezeer zij op elkaar leken. Ze waren bijna vijftig, vrijgezel, nooit getrouwd geweest, vader jong gestorven, lang bij hun moeder gewoond, moeder paar jaar geleden overleden en zo nu en dan eenzaam. Bovenal waren ze echter volmaakt gelukkig als ze bezig waren met hun hobby, het verzamelen van boeken. De ontboezemingen van Gerard Bruyns hadden Jean-Paul verleid tot het kopen van twee extreem dure boeken. Het waren twee beschrijvingen van Het kerkelyk en wereltlyk Deventer, behelzende eene uitvoerige beschryving van stats oirsprong. Deel 1 was in 1732 geschreven door Gerhard Dumber die lang gemeentesecretaris van Deventer was. Het tweede deel was geschreven door zijn gelijknamige kleinzoon die leefde van 1743 tot 1802 en gemeentesecretaris was van 1770 tot 1787. Beide delen samen kostten 2500 euro. Later had Jean-Paul wel spijt van zijn aankoop, die in geen verhouding staat tot de rest van zijn verzameling. Nu heeft hij zich voorgenomen niet meer dan 500 euro uit te geven.

Jean-Paul klopt zachtjes op de middelste van de drie deuren. Geen reactie. Hij klopt weer, nu iets harder. Nog steeds geen reactie. Voorzichtig duwt hij de deur een paar centimeter open en gluurt door de kier. Hij kijkt recht in de zon die door het glas-in-loodraam naar binnen schijnt. Even wacht hij een laatste keer op reactie vanuit de kamer en duwt de deur dan helemaal open.

Zijn adem stokt. Hij ziet niets meer en is niet in staat zich te bewegen. Dan slaakt hij een kreet en deinst achteruit. Met zijn rug botst hij tegen de balustrade van de overloop. Zijn benen worden slap en hij zakt door zijn knieën. Niet flauwvallen, zegt een stem in zijn hoofd. Zijn hart begint te bonzen en hij voelt de kracht in zijn lichaam terugkeren. Behoedzaam staat hij op en stapt weg van de balustrade. Met zijn schouder leunt hij tegen de deur van de topografiekamer. Gedachten schieten door zijn hoofd. Wat heeft hij precies gezien? Was het een echt mens? Waarom lag dat lichaam daar? Was het dood? Heeft hij bloed gezien? Hij voelt zijn benen verslappen als hij probeert het beeld terug te halen. Het lichaam was niet van Gerard Bruyns, dat weet hij zeker. Die is veel dikker. Was het een vrouw of een man? Heeft hij lange grijze haren gezien? Hij wordt duizelig en probeert aan andere dingen te denken.

Zijn er nog meer mensen in het pand? Die gedachte veroorzaakt een paniekaanval. Blind rent hij richting de trap. Struikelend bereikt hij de buitendeur. Even later staat hij buiten. Waar moet hij heen? Hij ziet dat er mensen zitten op het terras waar hij net heeft geluncht. De wetenschap dat die mensen hem kunnen zien kalmeert hem. Dan dringt langzaam tot hem door dat hij zo snel mogelijk de politie moet bellen.

Ellen loopt op haar gemak door de lange gang van het politiebureau naar de kamer van Jozef. Tot haar verrassing komt hij haar tegemoet lopen. Uit zijn driftige bewegingen maakt ze op dat er iets is gebeurd.

‘Kom Ellen, breng die spullen maar weer terug naar je kamer. We hebben iets anders te doen.’

Ellen vraagt niets en loopt op een draffe terug naar haar kamer. Net voor de receptie haalt ze Jozef weer in.

‘Er is een lichaam gevonden,’ zegt Jozef.

‘Hé?’

‘Een toerist heeft gebeld. Hij was bij Antiquariaat Bruyns.’

‘Grote Kerkhof?’

‘Ja, de man beweert dat hij daar een lichaam zag liggen en meteen in paniek naar buiten is gerend.’

‘Is er al iemand?’

‘Piet is net weg.’

Naarmate ze het antiquariaat naderen, merkt Ellen dat haar hartslag versnelt en dat het onbestemde gevoel in de maag groeit. Als ze langs De Dikke Van Dale lopen ziet ze dat het antiquariaat al met geel lint is afgezet. De eerste nieuwsgierigen staan schouder aan schouder rond het lint.

Een agent houdt het lint omhoog voor Jozef en Ellen. Jozef geeft de agent een hand. In de hal van het klassiek ingerichte winkelpand worden ze opgewacht door Piet van Gestel, van de technische recherche.

‘En?’ vraagt Jozef.

‘Dood. Ga maar kijken. Middelste deur. Het is een bekende.’

Ellen schrikt. Hoezo een bekende?

‘Gerard Bruyns?’ vraagt Jozef.

‘Nee, geen spoor van Bruyns. Hij is in ieder geval niet in het pand.’

Met bonkend hart volgt Ellen Jozef de brede trap op. Jozef opent de deur en blijft staan in de deuropening. Ellen doet een stap opzij en kijkt langs hem heen. Vlak voor de deur ligt een man op zijn buik. Hij heeft lange grijze haren.

Ze hoeft de voorkant van de man niet te zien om te weten wie het is. Zijn gezicht heeft haar letterlijk nachtmerries bezorgd tijdens haar eerste moordzaak. De ijskoude, intelligente ogen in het verwaarloosde en getekende gezicht. Ze ziet hem meteen weer staan tussen zijn kornuiten op de Brink, met het Go Ahead-sjaaltje om zijn nek. Het is Taco Koper1.

‘Godver,’ zegt Jozef.

Naast het hoofd ligt een plas bloed. Aan de achterkant van het lichaam zit geen wond waar het bloed uitgestroomd kan zijn. Ze rilt als ze zich voorstelt hoe zijn gezicht er uitziet.

‘Taco Koper,’ zegt Ellen.

Jozef knikt, maar zegt niets. Roerloos staart hij naar het lichaam op de grond. Wat denkt hij? Hoe goed kende hij Taco Koper? Jozef heeft wel eens door laten schemeren dat hij Taco Koper verdacht van moord. Bedoelde Jozef dat in het algemeen of had hij toen een specifieke moord in gedachten? Zolang Jozef zwijgend in de deuropening staat, weet Ellen dat het geen zin heeft om iets te ondernemen. Ze moet wachten tot Jozef een volgende stap zet.

Ondertussen bekijkt ze de ruimte waar het

lichaam ligt. Waar geen ramen zijn, staan boekenkasten, gevuld van vloer tot plafond. Het merendeel van de kasten is voorzien van glazen deuren met stevige sloten. Er worden bij Antiquariaat Bruyns geen boeken van tien euro verkocht, dat blijkt uit alles.

‘Mag ik er even langs?’

Het is Walter Herzog, de arts. Jozef draait zich om en geeft hem een hand. Ellen doet hetzelfde.

‘Willen jullie het zien?’ vraagt de arts. Ellen hoopt dat Jozef zijn hoofd schudt, maar dat doet hij niet. Ze volgt de arts en Jozef de kamer in en wacht gespannen tot de arts het lichaam omdraait.

Een half uur later staan ze weer buiten. Hoewel ze tegen een muur van warmte aanlopen, voelt het toch als frisse lucht. De aanblik van Taco Koper was vreselijk. Door de twee of drie kogels die hem in zijn gezicht hadden getroffen, was hij nauwelijks meer herkenbaar.

Jozef heeft al die tijd geen woord gezegd. Ook nu lijkt hij niet van zins zijn gedachten te openbaren. Ellen krijgt echter steeds meer de indruk dat het geen sombere overpeinzingen zijn. Wat dat betreft is Jozef een open boek. Als hij zich ergens zorgen over maakt of aan ergert, uit zich dat meteen in een gekwelde of gepijnigde gelaatsuitdrukking. Daar is nu geen sprake van.

‘Tien euro voor je gedachten,’ waagt ze daarom te zeggen.
Tot haar opluchting beantwoordt hij haar vraag met een glimlach.
‘Ik ben in totale verwarring,’ zegt Jozef na een tijdje. Weer zwijgt hij langdurig.

‘Heb je wel eens gehoord van Koper en Bruyns?’ vraagt Jozef uiteindelijk.
Ellen schudt haar hoofd.

‘Wel van Noury&Van der Lande?’

‘Dat is toch de voorloper van Akzo Nobel.’

‘Van de vestiging van Akzo Nobel in Deventer inderdaad. Noury&Van der Lande is in 1838 opgericht toen de Erven Nourij en Gerrit van der Lande gezamenlijk twee molens kochten voor het maken van lijnolie ten behoeve van de verfproductie.’

‘En wat heeft Koper en Bruyns daarmee te maken?’

‘Laten we wat drinken op het terras van De Brave Broeder. Dan zal ik je dat vertellen.’

Eind achttiende eeuw waren Wijnand Koper en Theodoor Bruyns rijke handelaren in veevoeder, oliezaden, zaai- en pootgoed, graan en andere landbouwproducten. De families Koper en Bruyns genoten veel aanzien in Deventer en bezaten grote panden in de binnenstad. Rond 1830 werd de armoede in de gebieden rond Deventer steeds groter en daalden de marges voor de handelaren. Koper noch Bruyns waren in staat zich aan te passen aan de gewijzigde marktverhoudingen. Al snel werden zij daarom voorbijgestreefd door bedrijven als Noury&Van der Lande, die waren overgestapt van handel naar productie. Veel te laat zagen Koper en Bruyns in dat zij het voorbeeld van Noury&Van der Lande moesten volgen. Om hun kansen te vergroten bundelden beide families te krachten en vormden het bedrijf Koper en Bruyns.

Het werd geen succes. De handelaar Wijnand Koper en techneut Theodoor Bruyns vulden elkaar niet aan, Koper bemoeide zich te veel met het productieproces en Bruyns stond te vaak op de markt. Geen van beiden nam daarentegen de verantwoordelijkheid voor grote investeringen, waardoor machines steeds te laat werden gekocht. Theodoor Bruyns onderkende als eerste dat Koper en Bruyns het niet zou gaan redden. Groot was zijn verbazing toen hij ontdekte dat Wijnand Koper ondanks de slechte financiële vooruitzichten tekeningen had laten maken voor een nieuw landhuis aan de overkant van de IJssel voor zijn familie. Vanaf dat moment begon Theodoor geld aan het bedrijf te onttrekken en over te hevelen naar zijn eigen rekening. Toen Wijnand Koper in 1865 voorstelde om een grotere machine te kopen, was de kas van het bedrijf leeg. Twee jaar later was Koper en Bruyns failliet. Met de familie Koper ging het daarop snel bergafwaarts. De bouw van het landhuis moest te elfder ure worden afgeblazen. Een paar jaar later moest Wijnand Koper bedelen om werk bij Noury&Van der Lande.

Tot zijn ontsteltenis opende Theodoor Bruyns in 1873 een antiquariaat aan de Grote Kerkhof. Van het ene op het andere moment werden daar exclusieve en kostbare boeken, atlanten, kunstplaten en lithografieën geveild. Antiquariaat Bruyns was één van eerste internationaal vermaarde antiquariaten van Nederland. Wijnand Koper beschuldigde Theodoor Bruyns natuurlijk van bedrog, maar kon dat niet bewijzen. Bovendien had hij de schijn tegen vanwege de geplande bouw van het landhuis. Daarmee was een familievete geboren die al de nodige sporen in de Deventer geschiedenis heeft getrokken.

Ellen kijkt Jozef vragend aan, wachtend op de slotconclusie. Die komt echter niet.

‘En jij denkt dat dit een volgende episode is?’ vult ze ten slotte zelf maar in.

‘Wat moet ik daar van zeggen? Nee, dat kan ik niet geloven. Ja, toeval bestaat niet.’

‘En de antiquaar is dus verdwenen?’

‘Volgens Piet wel. Misschien is hij gaan lunchen of zo. Kom, we gaan naar het bureau.’

‘Zondag is toch de boekenmarkt?’

‘God, ook dat nog. Bruyns was belangrijke steunpilaar voor de profilering van Deventer als boekenstad. En ik begreep dat er al stress genoeg is vanwege de aangekondigde hitte. Laten we dit maar meteen met de grote baas bespreken, dan kan die onze nieuwe burgemeester inlichten.’

Zwijgend lopen Jozef en Ellen terug naar het kantoor. Ellen doet haar best om alle informatie een plekje te geven. Haar gevoel zegt haar dat dit een gecompliceerde geschiedenis gaat worden. Haar gevoel zegt haar ook dat een eeuwenoude familievete niet de reden kan zijn voor een dergelijke moord. Om te voorkomen dat er allerlei indianenverhalen in de krant verschijnen, moeten ze Gerard Bruyns zo snel mogelijk vinden. Maar waar is de antiquaar?